

VALÓSÁG

Miközben a magyar közoktatási rendszerben már közvetlenül a rendszerváltást követően (sőt már azelőtt) igen jelentős reformfolyamatok kezdődtek, amelyek nyomán mind az oktatás tartalma, mind a képzés szerkezete, mind az intézményrendszer, sokszor nagy ellenállásokba ütköző, de mégis jelentős átalakulásokat ért meg, a felsőoktatás területén a reformok halogatása volt leginkább jellemző. A társadalmon belül (pl. az oktatás iránti igények változása) és kívül (pl. az európai csatlakozáshoz kapcsolódó kötelezettségek) történt változások azonban a 2000-es évek elejére kikényszerítették, hogy a felsőoktatás minden szereplője belássa, hogy a reformok nem halogathatók tovább. Itt közölt interjúink alanyait (akik a rendszerváltás utáni időszak felsőoktatás politikájának aktív szereplői) arról kérdeztük, hogy miért késlekedtek eddig a felsőoktatási reformok, és milyen átalakulási folyamat előtt áll jelenleg a magyar felsőoktatás.

„Rém okos a felsőoktatás vezetőgárdája, mindent ki tud védeni, és mindenütt talál kiskaput”

Bazsa György, a Debreceni Egyetem vegyész professzora

Educatio: Kérem, hogy röviden mutakozzon be az olvasóknak.

Bazsa György: 1963-ban végeztem Debrecenben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen, vegyész szakon. Végzés után itt maradtam a Tanszéken. Ez azt jelenti, hogy 40 éve vagyok az egyetemen oktatóként és kutatóként, 25 éve pedig valamilyen megbízással egyetemi vezetőként. A szűkebb szakmai területem a reakciókinetika. Azt is elmondhatom, hogy elég régóta részt veszek a felsőoktatás legkülönbözőbb országos fórumain, sőt nemzetközi testületeiben is.

E: Milyen funkciókat töltött be az egyetemen?

B. Gy.: Az egyetemen dékán-helyettesként kezdtem, aztán dékánként, később rektor-helyettesként folytattam. 1995–99 között a Kossuth egyetem utolsó rektora voltam – remélem, hogy az utolsó szó csak időben és nem pejoratív értelemben értendő. Majd prorektor az újjászerveződött Debreceni Egyetemen, és közben tanszékvezető is. Ami az országos testületeket illeti, alapító elnöke voltam, és a rektori ciklusok szünetét megtartva, ismét elnöke vagyok az Országos Doktori és Habilitációs Tanácsnak. Az előző parlamenti ciklusban, 1998 és 2002 között szocialista parlamenti képviselő voltam, és ott az Oktatási Bizottságban dolgoztam. Most harmadik éve a Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének választott tagja vagyok, és hadd ne soroljak többet, mert akkor úgy tűnik, ezzel akarok tetszelegni. De az talán ki-tűnik, hogy van bizonyos áttekintésem a felsőoktatás néhány ügyéről.

E: Mi a véleménye mindazokról a változásokról, amelyek a rendszerváltozás óta a felsőoktatásban történtek?

B. Gy.: Azt gondolom, hogy a felsőoktatásban jelentős szemléleti, mennyiségi és minőségi változások történtek. A szemléletváltozás egyértelműen egy ideológiától mentes felsőoktatást jelent, hiszen értelemszerűen egy pluralista, többpárti demokráciában működő felsőoktatás ideológiai és politikai befolyástól lényegesen mentesebb – ha természetesen nem is teljesen az. Ami az intézményi autonómiát illeti, ami kulcskérdés a felsőoktatás általános megítélésében, az már a 80-as években jelentősen bővült. Az 1985-ös közoktatási törvény – mert akkor még együtt volt közoktatás és felsőoktatás – már a mai autonómia számos elemét tartalmazta. Nyilván akkor még megvolt a marxista tárgyak oktatása és a pártszervezetek jelentős szerepe az intézmények életében. De az intézmények már saját maguk dönthettek számos kérdésben, az oktatók megválasztásától kezdve a tantárgyi programokon át a belső, finom szerkezet megválasztásáig (pl. tanszékek létrehozásában), és a költségvetés valamilyen szintű rugalmas felhasználásában. Ez a folyamat már akkor elkezdődött, de teljessé, törvényileg garantáltan jogszerűvé és széles körűvé az 1993-as felsőoktatási törvénnyel vált.

A változások mennyiségi oldalát tekintve meghatározó a közel háromszoros hallgatói létszámnövekedés. Ez sok tekintetben befolyásolja a mai magyar felsőoktatást. Egyrészt az infrastrukturális feltételek ehhez a változáshoz nem teremtdtek meg. Kétségtelen, hogy korábban volt az infrastruktúrában kihasználatlan kapacitás, területi, tantermi, és több minden más, de messze nem ilyen mértékű. Tehát átbillentünk egy erős túlsúlyfolttságba és egy infrastrukturális elégtelenségbe. Az egész rendszerváltás óta alig volt számottevő fejlesztés, nagyobb beruházás. Néhány szép, de inkább csak szép, mintsem jelentős ilyen példa van. Ezt érezték a kormányzatok is, és az 1996-ban előkészített világbanki kölcsönszerződés volt hivatott pótolni az infrastrukturális fejlesztés hiányosságait. De sajnos, ez a fejlesztés az előző kormányzati ciklusban teljesen leállt, és semmilyen érdemi fejlesztés nem történt. Most indultak el végül is magyar forrásokból az intézményi fejlesztési tervekre alapozott beruházások.

E: Mi lett a következménye a jelentős hallgatói létszámnövekedésnek?

B. Gy.: Ez nemcsak, vagy nem is elsősorban a túlsúlyfolttságban jelentkezik, bár az is mindig a minőség rovására szokott menni, hanem más jelleget öltött: ezáltal a felsőoktatás, alapvetően tömegoktatás lett. Ez vonatkozik az egyetemekre is, meg a főiskolákra is. Addig, amíg a korosztályoknak csak 8–10 százaléka kerül be a felsőoktatásba, addig az minőségében a legjobb 8–10 százalékot jelenti, de ha ez az arány felmegy 30 százalék fölé, akkor az értelemszerűen minőségében már más felkészültséget jelent.

E: Ez azt jelenti, hogy az egyetemekre, főiskolákra bekerült hallgatók gyenge felkészültsége miatt romlott a színvonal?

B. Gy.: Emiatt is. Nézze, egyes tudományegyetemi fizikus szakokra a 80-as években 116–118 ponttal lehetett bejutni – a 120 pontos rendszerben. Néhány évvel ezelőtt már 72 pontnál, tehát a minimumnál tartott a felvételi ponthatár. Ez jól tükrözi a helyzetet. S bár pl. az orvosi karokon nem jellemző ez a ponthatár mozgás, de azért az általános ponthatár csökkenés óhatatlanul kifejez valamit. Az említett példa mindenesetre nem kivételes. Tehát egyrészt a felkészültség, másrészt bizonyára ezzel összefüggésben a motiváltság változott. Az a 10 százalék messze motiváltabb volt arra, hogy tartalmas, magas tudástartalommal bíró diplomát szerezzen. A mostani több mint 30 százaléknak nem kis része bár egyértelműen diplomát akar, de azt lehetőleg kisebb teljesítménnyel, kevesebb elhivatottsággal gondolja megszerezni. Hogy megint egy példát mondjak, korábban, ha valaki bukott, akkor a lá-

nyok sírtak. Ma teljesen könnyed fizimiskával adják vissza a tételt: ebből nem készültem, pechesen húztam.

E: Vannak-e más tényezők is, amik szerepet játszanak a minőségromlásban, a színvonal csökkenésében?

B. Gy.: Nézze, nem készült fel a felsőoktatás – és ezen nyilván az oktatói gárdát kell érteni – arra, hogy hogyan kell egy ilyen tömegű, ilyen felkészültségű és ilyen alacsony motivációjú hallgatói tömeget oktatni. Más dolog volt, amikor nyugodtan el lehetett mondani előadáson akár a legszínvonalasabb témákat is, mert a hallgatóság figyelt, jegyzetelt és aztán igyekezett tisztességesen megtanulni, ha kellett, konzultálni. Ma ezzel nem lehet eredményt elérni. Mert az az ott ülő – vagy éppen ott sem ülő hallgatóság, mert ez is hozzá tartozik a képhez – a kihagyott előadás alapján nem lesz ismeretek birtokában.

E: Nem lehetséges, hogy a felsőoktatásban oktatók oldaláról is csökkent a színvonal, nem egyszerűen csak a tömegoktatáshoz megfelelő módszerek hiányoztak? Rengeteg új szak jött létre, és talán ezek sem azt az elitképzésben megszokott színvonalat nyújtják?

B. Gy.: Azt merem mondani – bár miután ennek a rétegnek vagyok a képviselője, ez nem hangzik teljesen elfogulatlanul –, hogy itt sokkal kevesebb a probléma. Nem azt mondom, hogy nincsen, és nyilván vannak valós példákra alapozott tapasztalatok arra, amit mond, de én azt látom, hogy az egyetemeken változatlanul ott vannak a legtehetségesebbek, a tényleg nagyon tehetséges fiatalok. És közülük sokan bent maradnak az egyetemeken – bár nem mindenki, mert máshova is mennek sokkal jobb jövedelemért. A főiskolákat óvatosabban értékelném, mert itt egy furcsa helyzet van. A magyar középiskolákban elvileg csak egyetemi diplomával lehet tanítani. De – sajátos szituáció – a magyar főiskolákon, legalábbis átmenetileg, főiskolai diplomával is lehet tanítani. Szóval azt tudom mondani, hogy én az oktatói kar minőségét, átlagos színvonalát tekintve nem látok olyan romlást, sőt a legjobbakat tekintve semmilyen mértékű romlást nem látok. Megvan mindegyik korosztályban az az igen kiváló, nemzetközileg is egyértelműen jól jegyzett oktatói gárda, amelyik vagy itthon produkál, vagy most már nemzetközi kooperációkban ér el eredményeket. Egy-két-három éves külföldi tanulmányúttal, vagy mobilitási programok segítségével, permanens oda-vissza szituációban tudja azt a színvonalat hozni, és ugyanúgy nemzetközi elismertséget is kiváltani, mint korábban. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy nincs gond a színvonallal, nyilván vannak intézmények, ahol van. Ám ez ügyben sokat segít, hogy működik a Magyar Akkreditációs Bizottság. A Magyar Akkreditációs Bizottság tételes szigorúsággal őrködik azon, hogy az intézményekben a képzést, az oktatást, és részben az ezzel kapcsolatos kutatást is, megfelelő színvonalon, megfelelő felkészültségű, és ezt dokumentálni is képes oktatók folytassák.

E: Az új karok, szakok létrejöttével kialakult egy sajátos ingázás. Jellemzően a fővárosi oktatók egy része ingázik a vidéki egyetemekre, főiskolákra. Ami azt is jelezheti, hogy hiány van felkészült, színvonalas oktatókból?

B. Gy.: Ez valóban így van. Hiány abban az értelemben van, hogy túl sok helyen indítottak el bizonyos képzéseket, mondjuk jogászképzést. Éppen a napokban mondta egy tanácskozáson Sólyom akadémikus, hogy három jogi karra való kiváló oktatói gárdánk van, a baj az, hogy kilenc helyen képeznek jogászokat. Az bizonyos értelemben nem gond, ha valaki Budapesten jól ad elő, akkor Győrben is ugyanazt mondja el, tehát ugyanolyan színvonalas lesz az előadása, csak nem biztos, hogy mind a kilenc karon ugyanolyan színvonalas a hallgatóság, másrészt alig van alkalma találkozni ezekkel a rövid ideig vizitelő neves szakemberekkel.

E: Nem mehet a színvonal rovására, ha hetente nem 8–10 órában oktat valaki, hanem kétszer annyiban, és közben még utazik is?

B. Gy.: Dehogynem, nem akarom én ezt menteni. Csak ez nem az oktatókon múlt. A baj ott van, hogy az oktatáspolitikai megengedte, hogy lehessen kilenc helyen jogászképzést folytatni. Mert ha ezt nem engedi meg, akkor nincs olyan, hogy túl sok helyen oktatnak. Egyébként lehet, hogy ha egy kiváló szakember több helyen oktat, akkor az még mindig jobb, mint ha egy gyenge felkészültségű oktató tartja meg az előadást vagy a szemináriumot. Tehát a helyzet bonyolult és összetett, de összességében nem jó a szituáció. A helyzet másik oldala az, hogy óriási volt a társadalmi igény arra, hogy felsőoktatásban tanuljanak a fiatalok, és meg is kapták a lehetőséget. Nem lehetett a kilenc jogi képzési helyre felvett hallgatókat három helyre koncentrálni. Nem lehetett azt mondani, hogy csak Pest, meg Szeged, meg Pécs, hanem Miskolc is, meg Debrecen, meg Győr is, meg mások is bejelentették az igényüket. Több helyen kellett ilyet csinálni, mert nem tudott mindenki Pestre jönni, és kollégiumi helyből sincsen elég. Kétségtelen, hogy ez nem ideális helyzet, mert az oktatók így nem tudják azt nyújtani, amit a törzshelyükön nyújtanak, ez teljesen nyilvánvaló. De hát társadalmi igényt elégítettünk ki, ami nagy volt, és még most is nagy.

E: Nagyon sok új szak indult, a legkülönbözőbb helyeken, mert úgy vélték, hogy jelentős kereslet van ezekre a képzésekre. Vagyis bejött egy piaci, vagy kvázi piaci elem. Mi a szerepe az Akkreditációs Bizottságnak a keresleti oldalon jelentkező igények kielégítésében?

B. Gy.: Én azt mondanám, hogy kvázi piac működik. Abban az értelemben, hogy van igény, s ennek a kielégítését valamilyen szintű szolgáltatással próbálta az Akkreditációs Bizottság is, és az Oktatási Minisztérium is kielégíteni. Én személy szerint határozottan úgy vélem, hogy ebben a tekintetben sem az Akkreditációs Bizottság, sem a kormányzat nem billent át a szerencsés oldalra. Elengedte ezt a „szakburjánzást”, amit én megengedhetetlennek tartok. Nem egyszer, nem kétszer, nem háromszor, sokszor kellett volna azt mondani, hogy nem, nem, és nem.

E: Miért?

B. Gy.: Azért, mert a szakok egy része nem új. Jó, a környezettudomány új, a menedzsment bizonyos vonatkozásokban új, de számos, sőt több tucat szakot tudnék felsorolni, amelyek nem igazán új szak, hanem ebben a kvázi piaci helyzetben az történt, hogy valami érdekes címet adunk, meg egy ígéretes oklevelet próbálunk nyújtani annak érdekében, hogy hallgatót szerezzünk. Emiatt csinálták meg. Én ezt kifejezetten rossznak tartom, és úgy gondolom, hogy ezt meg kellett volna állítani.

E: Mért csinálták ezt az intézmények? Érzékelték a keresletet?

B. Gy.: Csak remélték. Ők azt érzékelték, hogy a normatív finanszírozás következtében jönnek a költségvetési támogatások, amelyek a létüket, az egzisztenciájukat biztosítják. A hallgatót pedig mindenáron felvették. Hallgatót lehet úgy felvenni, hogy nem tartok felvételi vizsgát, hanem pontokat adok ezért, amazért. Érthető, hogy előkészítőket szerveztek, meg propagandát folytattak, meg olyan új szakokat indítottak, amik ígéretesnek, hangzatosnak tűnnek. Tehát minden eszközt felhasználtak arra, hogy a hallgatói létszámot növeljék, mert az látható volt, hogy ha nő az országos bruttó keretszám, akkor ebből csak úgy tudunk mi többletet szerezni, ha igazoljuk, hogy nálunk több a jelentkező.

E: Nem ezen a ponton lép be az Akkreditációs Bizottság, és mondja azt, hogy ez a szak nem felel meg a minőségi és egyéb követelményeknek?

B. Gy.: Azt gondolom, hogy e tekintetben nem volt elég szigorú az Akkreditációs Bizottság. Nagyon nehéz nemet mondani. Persze azért sokszor volt bátorsága nemet is mondani.

E: Hány esetben?

B. Gy.: Több tucat esetben. Ez nem volt fehér holló. De hát én kétszer több tucatot tartottam volna szükségesnek. Volt eset, amikor a MAB nemet mondott, és a Minisztérium mégis igent mondott rá. Tehát a felelősség közös. Az intézményeknek, a MAB-nak, meg a Minisztériumnak közös a felelőssége.

E: És mért nem mondtak kétszer annyi nemet? Milyen mechanizmusok, érdekek játszottak ebben szerepet?

B. Gy.: Én nem vagyok a MAB tagja, meghívottként veszek részt az üléseken. Nagyra értékelem a MAB funkcióját, tevékenységét, ezt többször is elmondtam. Nem gondolom, hogy most bele kellene menni ennek az elemzésébe. De azt gondolom, hogy a MAB a követelményrendszerét gyakran számszerűsítette, hogy ennyi meg ennyi oktatóból ennyi legyen főállású, ilyen arányok legyenek a minősített oktatók tekintetében. És túlzottan erre támaszkodott. Amikor ezt az intézmények kitapasztalták és kitanulták, akkor a benyújtott kérelmek (de nem feltétlen a valóság) ennek már gyakran megfeleltek. A MAB pedig nem volt elég bátor ahhoz, hogy minden számszerű megfelelés ellenére azt mondja, *ha úgy látja*, hogy mindez még sem elégséges az akkreditációhoz. Mondhatok egy hasonlatot is, ami egyrészt semmit nem bizonyít, másrészt mindig sántít. Én kémikus vagyok. A bort, mi kémikusok, tudjuk minősíteni alkoholtartalom, szárazanyag-tartalom, savtartalom, oxidálható anyag tartalom, bepárlási maradék, stb. szerint. Ezt mind teljesíti és dokumentálja az ügyes exportőr. De egy jó importőr azt is értékeli, hogy ez bor testes bor, az érett, emez meg zamatos bor – vagy éppen nem az, és van bátorsága azt mondani, hogy ezt a bort nem veszem meg.

E: Ezek a szubjektív szempontok.

B. Gy.: Igen. De a MAB azért MAB, mert nemcsak számolni tud, hanem, mert ott olyan kiváló és elfogadott szakemberek ülnek, akiknek hitelük van, és akik nyugodtan mondhatják, hogy igaz, hogy bár mind az öt feltétel éppen hogy, de teljesült, ám ez mégsem adja ki az egészet. Én más relációban szoktam mondani, hogy ha egy egyetemi hallgatónak minden jegye elégséges, és még az államvizsgája is elégséges, ezzel együtt ez a teljesítmény értelmiségi munkához nem elégséges. Ezt kellene kimondani, hogy ebben a szituációban a pontszám nem elégséges. Egy szakról, bármennyire is kimutatják, hogy az innen meg onnan kölcsönzött oktatókkal stimmel a statisztika számára, az még akkor sem feltétlenül elégséges. Ezt fel kellene vállalni.

E: A színvonalbeli különbségek főként az intézmények között vannak?

B. Gy.: Vannak, intézmények között is, és intézményen belül is. Tehát az a hallgatói réteg, amelyik 120 vagy ehhez közeli ponttal került be, az jobbra továbbra is négyes-ötösöket produkál. Amelyik most 70 és 100 közötti ponttal kerül be, az már nagyobb százalékban produkál hármast, kettést sőt egyre gyakrabban elégtelent. Az említett fizikus diplomák esetében ma már nem biztos, hogy mindegyik diploma ugyanazt a minőséget jelenti, mint jelentette egykoron. Miközben egy minimumnak azért most is megfelel.

E: Vagyis a diploma ezentúl nem informálja megbízhatóan a munkáltatót?

B. Gy.: Továbbra is van olyan eset, amikor az intézmény teljes egészében tudja garantálni a diploma minőségét. Mert pl. az Oxford, Cambridge vagy az MIT diplomája bárhol garanciának számít, míg más intézmények nem számítanak garanciának. Ezért válik általánossá nálunk is, hogy a munkáltató már nemcsak a diplomát nézi meg, hanem, azt is, hogy hol szerezte, ki írta alá, milyen pecsét van rajta, és interjút is készít a jelölttel arról, hogy mit tud az illető. A diploma önmagában már nem tájékoztat eléggé. De nem is várható el, hogy pontosan tájékoztasson, mert a diploma elsősorban retrospektíve dokumentálja a tudást, a munkáltatónak pedig egy perspektivikus tudást kell felmérnie.

E: Elvileg azért a diploma informálhatna arról, hogy mire képes a jelentkező, nem?

B. Gy.: Persze, feltételezni lehet, hogy aki eddig képes volt a teljesítményre, az azután is képes lesz rá.

E.: Beszéljünk most a finanszírozásról. Mi történt ezen a területen a rendszerváltozás óta?

B. Gy.: A rendszerváltozás óta, ha nem is folyamatosan, mert hullámok azért voltak benne, a felsőoktatás egyre inkább alulfinanszírozott lett. Ezt mindenki elismeri. A 89–90-es években, egy hallgatóra vetítve a finanszírozottság kedvezőbb volt, mint a mostani. Erre lehet azt mondani, hogy ez akkor kissé pazarló volt, mert az a fetisizált szám, hogy hány hallgató jut egy oktatóra, az messze alacsonyabb, 10–11 volt, ma meg már 30 körül járunk. Tehát az oktató létszám nem nagyon nőtt, mindössze olyan 20–25 százalékkal, a hallgató létszám meg a háromszorosára. Ennek a számadatnak az alapján luxusnak tűnhet az akkori helyzet. Persze egy jó amerikai egyetem meg éppen arra büszke, ha minél több oktató jut egy hallgatóra. Tehát önmagában egyáltalán nem volna baj, ha a régiek volnának az arányok, de a költségvetési szempontok állandóan azt diktálják, hogy ez a szám magas legyen. De összességében alulfinanszírozott a rendszer, miközben néhány pontján talán még pazarlás is van, bár én ezt egyre kevesebb helyről tudnám mondani. Persze nem lehet a pazarlást sem egyszerű kategóriaként kezelni. Mondok egy furcsa példát: van olyan nagy tekintélyű kar, ahol egyes szakokon a professzorok száma nagyobb, mint a beiratkozó első éves hallgatóké. Mert, hogy nagyon lecsökkent a szakon az érdeklődés. De nem lehet elküldeni egyszerre 15 professzort, mert most nincs annyi hallgató. Itt pazarlás van egy bizonyos értelemben, de szeretném hangsúlyozni, hogy csak egy értelemben. Mert más értelemben azt a drágán és hosszú idő alatt kiépített kultúrát meg kell tartani. Az olyan érték, hogy azt nem szabad elveszni hagyni. Mert, ha egyszer kisöpörtük a felét, akkor 25 év kell, míg újra felépítjük. Ez nem változtatható olyan gyorsan, mint a cipőgyártás. Tehát lehet erre azt mondani, hogy pazarlás, de nem tekintem annak.

E: Vagyis állami fenntartásra van szükség. De minek alapján mondja az állam, hogy ezt fenntartom, a másikat pedig nem?

B. Gy.: Ők egy kultúrát művelnek és tartanak életben. Egyrészt ezt az állam alakította ki, az állam pénzén jött létre. Tehát ha én felépítek egy szép kis villát, de most nem akarok benne lakni, akkor nem biztos, hogy érdemes lerombolnom, hanem valamilyen fenntartási költséget vállallok, még akkor is, ha most ez ráfizetés. Vagy kiadom albérletbe. Ha úgy tetszik, akkor most az ilyen szakok is albérletbe vannak kiadva, mert ott főként kutatás folyik.

E: Mi a helyzet a tandíjakkal?

B. Gy.: A tandíjról ma már világszerte úgy tartják, hogy társadalmilag indokolt és szükséges, mert a diplomásoknak lényegesen jobb az életesélyei, az elhelyezkedési és jövedelemszerzési esélyei. Ennek a biztosítását pusztán a társadalom hozzájárulásától várni nem korrekt, és nem is igazán indokolt, ehhez az egyén hozzájárulása is kell. Ami a dolog politikai oldalát illeti, a tandíj nálunk az ismert történések folytán tabutéma lett.

E: Hogyan lett ez elrontva?

B. Gy.: A Bokros-csomag előtt lett bevezetve a tandíj, majd jött 1995-ben a Bokros-csomag, ami ezt nagyon nehéz szituációvá tette. Aztán a FIDESZ ezt az 1998-as választási kampányban politikai célokra felhasználta, és óriási nyereséget hozott neki az az ígéret, hogy eltörli a tandíjat. Ami nem egészen igaz, mert van tandíj, csak felmentés van, ami jelenleg a nap-pali tagozatos hallgatók 90 százalékára vonatkozik. Szóval a jogi helyzet az, hogy van tandíj, csak fel van mentve majdnem mindenki az első diplomáig. 2002-ben a választási kampányban már meg kellett ígérnie az MSZP-nek és az SZDSZ-nek, hogy nem vezeti be újra a tandíjat. És innentől kezdve ez van. Közben józanul bárki elismeri, hogy a tandíjra szük-

ség lenne. A miniszter is megmondta, hogy ő tandíjpárti, de teljesen világos, hogy ebben a politikai szituációban a bevezetéséről sokáig nem lehet szó.

E: Hogyan funkcionált a tandíj, amikor volt?

B. Gy.: Nem volt ideje kifutni. Az egységes 2000 Ft-os havi tandíj bevezetése, egy hagyomány nélküli rendszerben, egy nem igazán jól átgondolt, szociológusok által nyilván nem elemzett lépés volt. Egyrészt arra lett volna szükség, hogy ez differenciált legyen. Másrészt nagy butaság volt, ill. politikai hiba volt, hogy az első időszakban ezt elvonták az intézményektől. Egészen más volt az akusztikája, amikor a következő évben megengedték, hogy az intézmény használhassa fel a befolyt tandíjat. Én ekkor rektor voltam a Kossuthon, és nagyon vigyáztunk arra, hogy kimutatható legyen, mire költöttük azt a 18 milliót, ami befolyt. Ezt a hallgatóság akkor teljesen normálisan tudomásul vette, és már nem háborgott. Azt mondtuk, hogy ennyit költöttünk a kollégiumi szobák új heverőire, ilyen és ilyen vetítógépekre, meg számítógépekre, amit a hallgatók használtak. A dolognak tehát van egy racionális, közgazdasági, társadalmi és egy politikai vetülete. Nehéz azt indokolni, akármennyire is próbálná az ember, hogy egyszerű falusi emberek mért járuljanak hozzá, hogy a pesti jómódú közép-osztály gyermekei egyetemen és főiskolán tandíj nélkül tanuljanak, és diplomát szerezzenek. Mert most ez történik. De ezt politikai okokból nem lehet megváltoztatni.

E: Nem lehet ezt úgy kommunikálni, hogy valamennyire csökkenjen a politikai éle?

B. Gy.: Most, ebben a pillanatban Magyarországon nem. Egyébként Angliában most folyik az óriási vita a tandíjról, mert nyugaton is az van, hogy van, ahol még bírják, van, ahol már nem bírják a tandíjmentes felsőoktatás finanszírozását. Tehát az, hogy milyen mértékű legyen a tandíj, milyen kompenzációs rendszerek legyenek, erről most óriási viták folynak. A németek is bevezették. Ez a jóléti társadalmakban is elkerülhetetlenné vált. A svédek, finnek még bírják, de az osztrákoknál is napirendre került a bevezetése.

E: Lehet-e más kontextusban beszélni a tandíjról, kiemelve a politikai históriából?

B. Gy.: Nem lehet. Minden ilyen kísérlet megbukik. A „Csatlakozás az európai felsőoktatási térséghez” című ez évi tanulmány első publikus változatában egyik alternatívaként felmerült az anyagi hozzájárulás kérdése. A politikai reakció a másik oldalról abban a pillanatban az volt, hogy ismét tandíjat akarnak. Tehát egyszerűen nem lehet semmilyen racionális gondolatmenetet felvetni, mert abban a pillanatban gellert kap a politikától.

E: Az a kérdés, hogy ez egy pártpolitikai reakció vagy egy társadalmi reakció? Szét lehet-e választani a kettőt?

B. Gy.: Nagyon nehéz szétválasztani, mert a társadalmi reakciót erősen befolyásolja a politikai reakció. A valóságos helyzet az, hogy a magyar felsőoktatás 360 ezer résztvevőjének több mint a fele tandíjat fizet, úgynevezett költségtérítéses formában. És ezt a társadalom akceptálja. Egy egyszerű vidéki gyerek esetén is, ha nem jutott be valahova, és nem akart elmenni arra a szerencsétlen nevű AISZF-re, az akkreditált iskolarendszerű felsőfokú szakképzésre, inkább hajlandók a szülők kiizzadni azt a néhány tízezer forintot, hogy akár levelezőn vagy bármin tanuljon. Nincs háborgás. A társadalom tehát el tudja fogadni.

E: Arról van valamilyen képük, hogy milyen a hallgatók szociális összetétele a költségtérítéses meg az államilag finanszírozott képzéseken?

B. Gy.: Nem tudok pontos adatokat mondani. Az én érzésem az, hogy a költségtérítés nagyobb részt másoddiplomához kapcsolódik, kis hányadát jelenti csak az első. Azért nem jelentéktelen hányadát, félreértés ne essék. De én azt látom, hogy a legkülönbözőbb rétegekből is vállalják, nyilván könnyebben a felsőbb rétegekből, és biztos van olyan is, hogy ha nem sikerült a nappali, államilag finanszírozott képzésre bejutni, akkor nem iratkozik be a pén-

zes levelezőre. Azt gondolom, hogy bizonyos rétegek számára nem vállalható a költségtérítés. De ha ennyien tanulnak tovább, akkor lehet, hogy ez csak egy szűk réteget érint.

E: Arra gondoltam, hogy a magasabb társadalmi csoportokból származó diákok magasabb státusú, jobb középiskolákba járnak, s így nagyobb valószínűséggel juthatnak be az államilag finanszírozott képzésekre, mert jobb teljesítményt produkálnak a felvételin. Vannak-e erről valamilyen információk?

B. Gy.: Nem, nekem nincsenek. Olyan adatok vannak, hogy a magyar közoktatási rendszer a társadalmi különbségeket nem tudja tompítani, sajnos inkább felerősíti. A magyar felsőoktatás nappali tagozatára, különösen az elit szakokra a felvettek 85 százalékát 30 gimnázium adja. Ami a kérdését illeti, erre pontosan nem tudom a választ, de azt gondolom, hogy ebben lehet igazság. Vagyis ez a hipotézis az én véleményem szerint sem irreális. Mégis azt gondolom, hogy a jelentős költségtérítéssel képzésben nem vesznek részt az alsóbb rétegekbe tartozók, mert vagy megpróbálnak még egy év felkészüléssel második, harmadik alkalommal bejutni, és ha ez nem sikerül, akkor lehet, hogy feladják, vagy elmennek egy alacsonyabb presztízsű, vagy könnyebb bejutást biztosító intézménybe. Szóval, ha nem sikerült a jogra bejutni kétszer, akkor elmegy tanítóképzőbe, de nem megy költségtérítésre.

E: A tavalyi Élet és Irodalom vitában Komoróczy professzor azt mondta, hogy a tandíj funkciója nem az, hogy finanszírozza a felsőoktatást, mert arra nem alkalmas, de a hallgató motiválására igen, és tiszta szerződéses viszonyt teremt. Vagyis egy jól működő, színvonalas felsőoktatási rendszernek nagyon fontos eleme a tandíj. És a társadalmi igazságosság szempontjából is elfogadhatóbb a tandíj rendszer, mint az, hogy hallgatók egy része úgymond ingyenes képzésben vesz részt, a másik részük viszont költségtérítéssel képzésben.

B. Gy.: Annyira azért nem igazságtalan, mert arról van szó, hogy aki jobban teljesít, annak jut a közös pénzből, aki kevésbé jól teljesít, mármint a felvételin, annak nem jut. Ez azért valamelyest mégiscsak igazságos, ugyanis az való a felsőoktatásba, aki ezt a teljesítményével igazolja. Ilyen értelemben, a lineáris rendszerben is ez a szempont érvényesül majd, mert az tud továbbmenni a bachelor képzésből a masterbe, és onnan tovább, aki ezt a teljesítményével igazolja. De a tandíj azért motivációs funkciót is betölt. Mert, ha valaki fizető megrendelő, akkor ő a pénzért már jó színvonalú szolgáltatást kér, és motivált arra, hogy teljesítsen. Ezért azt gondolom, hogy a tandíjjal javulna a felsőoktatás színvonala. Ilyen értelemben én is tandíj párti vagyok. Én a Bokros-csomag után is meg tudtam magyarázni a hallgatóknak rektorként, hogy mi ennek az értelme, és két hónappal a nagy viták után közös oktatói-hallgatói alapítványt hoztunk létre a Kossuth Lajos Tudományegyetemi Hallgatókért, ami még ma is 30 millió forinttal gazdálkodik, az adó 1 százalékából, meg minden másból. Ez az alapítvány segítette azokat, akiknek a tandíj komoly gondot jelentett. Szóval azt gondolom, hogy lehetne ezt kezelni, csak hát a civil szférának az a szegmense, amelyik ezt komoly gondnak érzi – a falusi, egyszerű emberek –, az nem tudja a problémáit artikulálni. A felső, a jól kereső réteg pedig nem fogja ezt helyette megtenni, vagyis azt mondani, hogy uraim, legyen normális tandíj, és akik rászorulnak, kapjanak kompenzációt. Mert ez így működik egy normális felsőoktatásban. Egyébként azt gondolom, ha volna a civil szférának erős képviselete, akkor ő vetné fel a politikai erők felé, hogy együttesen mondják ki azt, hogy mi a társadalmi igazságosság, mi a felsőoktatás érdeke, és így a társadalom érdeke is. De jelenleg a civil szféra nincs abban a helyzetben, hogy ezt reális eséllyel megindíthassa.

E: A most készülő reform kapcsán is megfogalmazódik egy olyan markáns vélemény, hogy ne a kínálati oldalt, hanem a keresleti oldalt finanszírozza az állam?

B. Gy.: A készülő reform ezt a helyzetet nem tudja igazán megoldani, de a tervezett „háromlábú” finanszírozást jobbnak látom, mint a mostani rendszert.

E: Ez a jelenlegi rendszer átalakítását jelenti?

B. Gy.: Azt jelenti, hogy elválnak a fenntartási és a működési költségek. Ez egyébként egy cikk-cakk. Mert az első, 1993-as törvényben még külön voltak, aztán „sikertől” összevonni, most meg sikerül újra különválasztani. Hát ilyen a felsőoktatás-politika. A lényeges változás most a „harmadik láb”, a jelentős hányadot képező kutatási normatíva bevezetése lesz. Jelenleg a kutatási normatívák az egyetemeken 2–3 százalékát, a főiskolákon a fél százalékát sem adják ki a költségvetésnek, tehát ez most lényegtelen elem. A tervezet szerint ez 20–25 százalék lesz, ami azt jelenti, hogy ezt a tevékenységet jobban honorálják.

E: És ettől mi lesz jobb?

B. Gy.: Az, hogy nem lesz ilyen mértékű a hallgatóság utáni hajsza, hanem ez a minőség felé viszi el a képzést, a stratégiát, az értékrendszert. A jövőben majd megéri, hogy kutatásra is fordítsanak pénzt, és fejlesszenek, alkalmasint úgy is, hogy lesznek olyan oktatók, akik főleg oktatnak nagy óraszámban, és tehermentesülnek olyanok, akik viszont komoly tudományos teljesítményt tudnak felmutatni. Ez egy más intézményi stratégia, amely a minőséget támogatja, nem csak a mennyiséget. Nyugaton ez látható a legjobb egyetemeken.

E: De megmarad a hallgatói normatíva. Ezt másként fogják megkapni az intézmények, mint jelenleg, vagy ugyanígy marad?

B. Gy.: Azt még nem látja senki. Részleteket még nem lát még senki. De egy elemre hadd utaljak: az intézmények nemcsak minőségi szempontból lesznek akkreditálva, hanem az egyes képzési területeken férőhely-kapacitás tekintetében is. Tehát azt is megnézik, hogy egy kar 100 vagy 300 hallgató oktatására alkalmas tantermi, könyvtári, ne adj’ isten kollégiumi ellátottsággal, meg oktatóval rendelkezik-e. És ha az akkreditáció 100-ról szól, akkor az nem lehet tovább intézményi stratégiai cél, hogy növeljük a hallgatói létszámot az adott feltételek mellett, ha az infrastruktúrát nem tudja tovább növelni.

E: Ha ezt komolyan veszik, akkor alig lesz olyan intézmény, amely megkapja az akkreditációt.

B. Gy.: Osztom ezt a nézetet. Tantermi és laboratóriumi férőhely tekintetében talán jobb a helyzet, de súlyos gondok és nagy hiányosságok vannak egyéb feltételek tekintetében, mint pl. a könyvtár, vagy a számítógép. Ilyenkor azt kell mondani, hogy ennyi főre elfogadhatók a képzési feltételek, és többet nem vehet fel. Mert akkor az már a minőség rovására megy. És akkor is van értelme ezeket a normákat megmondani, ha néhány esetben – mint, pl. a könyvtár – ezt nem tudjuk teljesíteni, de legalább lássuk, hogy hol vannak gondok. Egyszer talán még az is megjelenik a magyar felsőoktatási intézmények ismertetőjében, hogy mekkora az intézmény könyvtára, hány könyv jut egy hallgatóra, mennyi az intézmény éves beruházása egy hallgatóra, milyen sportlétesítmények állnak a hallgatók rendelkezésére. Valahol el kell kezdeni, és meg kell mutatni, hogy itt és itt rosszul állunk.

E: Nincs ennek egy olyan veszélye, hogy azokat az intézményeket erősíti, amelyek nagy múltú, elit intézmények, és amelyeknek mégiscsak jobbak az infrastrukturális feltételeik, mint az újabbaknak?

B. Gy.: Nem, ezt én egyáltalán nem mondanám. A Nyíregyházi Főiskola, pl. egyáltalán nem tartozik ahhoz az elithez, mint mondjuk az ELTE vagy a Közgazdasági Egyetem, mégis ideális infrastruktúrája van. Vagy említhetem a Sárospataki Comeniust, vagy a Dunaújvárosi Főiskolát. Tehát én nem látom ezt kritikusnak. Voltam Mezőtúron egy konferencia alkalmából, és nem mondhatni, hogy rosszabbul állnak, mint mi itt Debrecenben. Nem igaz az, hogy az elitek jól állnak, a nem elitekhez soroltak pedig rosszabbul állnak. Azt persze gondolom, hogy különbségek vannak, és lehet, hogy ezek felerősödnek. De abszolút jó megoldások nincsenek. Nem akarom a kérdést minősíteni, de nem biztos, hogy jó, ha mindig az egalizmus fele megyünk. Vannak intézményfejlesztési tervek, ehhez lehet pályázatokkal

forrást találni. Akik ebben ügyesebbek, azok tudnak régiótámogatást, szabályos felsőoktatási támogatást, nemzetközi együttműködést szerezni. Például az új alapítványi főiskolák a nulláról indultak, mégis működnek. Ők a piacon vannak. De hát az állami képzés is lehet a piacon, a térítéses képzéssel. Pl. az orvosi egyetemek – ahol felismerték azt, hogy a nemzetközi piacon igény van erre – évek, lassan évtizedek óta folytatnak angol nyelvű képzést, rendkívül komoly személyi és intézményi bevétellel. Mást is fel lehet ismerni. Nézzen meg egy-két olyan állami intézményt, mint pl. a Gyöngyösi Főiskola, messze nagyobb az átlagosnál a levelező hallgatósága, és rengeteg bevétele van, amit nagyon ügyesen menedzsel. Pécs is ezt csinálta, és mások is.

E: Visszatérve a hallgatói normatívára, az állami hozzájárulás végül is nem piaci módon jut el az intézményekhez, vagyis nem a keresleti oldal támogatásával.

B. Gy.: Nem piaci módon működik, hanem teljesítmény alapon. Csak ez eddig szigorúan mennyiséget jelentett, most pedig ezzel a kutatási támogatással, már minőséget is fog jeleníteni. A politika nem a piacot, hanem a minőségi teljesítményt akarja honorálni.

E: Ha végignézi az elmúlt 15 év változásait, akkor véleménye szerint mi az, amit másképp kellett volna csinálni?

B. Gy.: Megmondom őszintén, hogy nehéz lett volna előre felismerni, a tömegoktatás következményeit, hogy jobban felkészüljünk rá. Nem láttuk, hogy meddig megy a társadalmi nyomás, és meddig bírja a rendszer a hallgatói létszám növekedését. Erre jobban fel kellett volna készülni. Még mindig nem igazán készült fel erre a magyar felsőoktatás. Az egyetemek abszolút elit szemléletű intézménytípust jelentettek, ami nem tudja módszertanilag kezelni ezt a mostani tömeget. Most állunk egy erre alkalmas program bevezetése előtt, ugye a Bolognai döntéssel, amelynek az első fokozata nagyobb tömegeket képes fogadni, de nem olyan magas követelményekkel indít a rendszer, s majd a második fokozatban állít fel keményebb követelményeket. Tehát most meg lehet találni ennek a tömegoktatásnak az egészséges kezelését, belső szűrővel, és nem a felvételi rendszer szűrőjével. Azt gondolom, hogy ezt a problémát már hamarabb kellett volna érzékelni.

E: Azt gondolja, hogy gátat kellett volna vetni ennek a növekedésnek? Korlátozni kellett volna?

B. Gy.: Nem, ezt nem gondolom. De lehet, hogy kicsit mérsékelni kellett volna. Ugyanis most derül ki – miután van elértük az ötéves átfutási időt –, hogy az értelmiségi területek egy részén túlképzés van. Tehát ezekben az években nagyon népszerű lett néhány pálya a fiatalok körében, mert azt látták, hogy jó a presztízse, jók a keresetek. De semmi garancia nincs arra, hogy háromszoros létszámú beiskolázás után, öt év múlva, ez a presztízsz, ez a lehetőség fenn fog maradni. Most már látszik, hogy a jogászok nem tudnak elhelyezkedni, és a közgazdászok is csak módjával. Megfontoltabb és átgondoltabb fejlesztéssel, és főleg a felsőoktatáson belüli jobb felkészüléssel ezt másképp kellett volna csinálni. Most kell behozni a lemaradást. Az mondjuk egy másik kérdés, hogy a Bolognai Nyilatkozatot 1999-ben írták alá a magyar kormány képviselői, de három évig itthon szinte semmi nem történt. Most meg kapkodhatunk.

E: Ha a mai helyzetet nézi, akkor mit tart a legsúlyosabb problémának? Mi az, amiből a legnehezebb kilábalni?

B. Gy.: Most már kialakult, hogy mit kell és mit fogunk csinálni. Az egyik a Bolognai folyamatnak nevezett két, illetve három ciklusú képzés bevezetése, ami nagyon nehéznek látszik. Úgy gondolom, hogy a magyar felsőoktatás oktatói még nem értik, és nem ismerik, hogy miről van szó. Ez a jelenlegi felsőoktatási struktúrától – ami most egy duális rendszer – alapvető koncepciójában tér el, és szó sincs arról, hogy a főiskolát átneveznénk bachelor-nak,

az egyetemet meg masternak, mert akkor teljesen tévúton lennénk. Ennek fennáll bizonyos veszélye. A felsőoktatás irányítói, az akadémiai szféra vezetői, tehát a rektori konferencia, a főiskolai konferencia, és azoknak a Bologna-bizottsága ezt most már látják. De egészen exponált szélesebb vezetői körben is azt érzékelem, hogy messze nem úgy értelmezik a Bologna folyamatot, ahogyan mi látjuk. Tehát ez az átalakítás nehéz lesz.

E: Hol van a baj? A megértéssel vagy az elfogadással?

B. Gy.: A jelenlegi struktúrába nem lehet belevinni ezt a fejlesztést. Az én felfogásom szerint itt tabula rasa-t kell csinálni, és ki kell alakítani a Bologna-nak megfelelő szakstruktúrát, és azt kell megkeresni mindenkinek, hogy itt meg itt tudunk ebbe belelépni. Tehát nem átalakítani, vagy átcímkezni kell a jelenlegi képzésünket az új rendszernek megfelelő kategóriává. Hanem azt kell megérteni, hogy az új európai felsőoktatás nem duális rendszer. Ennek az első lépcsője a továbbtanulás irányába visz, és ez jobbra széles alapozó szakmákat jelent, nem azt az 500 szakot, ami ma működik. Majd a második ciklusban lehet egyrészt magasabb követelményeket alkalmazni, másrészt a specializációkkal élni.

E: Kérdés, hogy a jelenlegi felsőoktatási rendszer hajlandó-e ilyen irányba átalakulni?

B. Gy.: Gondolom, hogy érvekkel meg lehet győzni. Ez sajnos eddig még nem történt meg. De lehet érvelni mellette. Vegyük, pl. az európai kompatibilitást. Mert nem arról van szó, hogy a duális főiskolai-egyetemi rendszer az úgy hülyeség, ahogy van. Erről szó sincs. De egy lineáris rendszerbe lényegében mindenki bejuthat – és ha hozzávesszük a felsőfokú szakképzést, akkor valóban mindenki bejuthat –, és a rendszeren belül történik az értelmes szelekció, tehát alulról épül a piramis számban és minőségben.

E: Mitől lesz a meglévő intézményeknek érdekük, hogy ezt megcsinálják?

B. Gy.: Vannak olyan finanszírozási feltételek, amelyek ennek a rendszernek a működéséhez kellenének, és pillanatnyilag nem látszik, hogy ezek rendelkezésre állnának. Ez nagy gondot jelent, mert minden ilyen átalakításhoz többlet eszközök kellenek. Ez a világ rendje, ez mindenütt így működik, de sajnos nálunk ezek nem állnak rendelkezésre. De ki lehet olyan finanszírozási rendszert alakítani, amelyben mindenki megtalálja a maga érdekeltségét. Tehát akkor a főiskola nem arra fog törekedni, hogy minél nagyobb számban master szinten tanítson, és a második ciklusban próbáljon szakokat indítani. Neki az lesz az érdeke, hogy az alapképzésben, jó minőségben, nagy számú hallgatónak indítson képzést.

E: Mitől lesz ez az érdeke?

B. Gy.: Olyan lesz a normatíva. A mostani elképzelés szerint a finanszírozásnak lesz egy képzési eleme, lesz egy működési/fenntartási eleme, és lesz egy tudományos eleme is. Az egyetemek jók a tudományos kutatásban, nekik tehát az az érdekük, hogy ebből a tudományos 25 százalékos keretből, minél többet tudjanak a master szinten tanuló hallgatóknak hozni. A főiskola ne próbálkozzon ezzel, mert nincs sok esélye, hogy ebből a 25 százalékos tudományos részből sok pénzt tudjon szerezni. Ez reménytelen kísérlet, mert ott nincsenek meg az oktatói-kutatói személyi feltételek, a kutatási teljesítmény, meg az akadémiai, meg a doktori címek. Ezeket nem lehet máról holnapra felépíteni, nem lehet könnyen összevásárolni. A főiskolákon nem erre a feladatra orientáltak az oktatók. Ez nem színvonal kérdése, mert vannak nagyon jó főiskolák, és nagyon gyenge egyetemek. Mert pl. a Bánkinak vagy a Pénzügyi és Számviteli Főiskolának jobb a diplomája a piacon, mint néhány egyetemé. Tehát ki lehet alakítani olyan intézményi stratégiát, hogy nekem ez az érdekem, a másikat meg az az érdeke. Ha járt Amerikában, láthatta, hogy ott pl. számos olyan college van, amelyik kiváló college akar lenni, benne akar lenni az első ötvenben, és esze ágában sincs 2233-ik egyetemé válni.

E: Milyen együttműködést kíván a lineáris rendszer a különböző szintek között?

B. Gy.: Nagyon szigorút, és nagyon tartalmasat. Most már ez megszerveződött, minden szakcsoport együtt van. Erre azért van szükség, mert minden képzési szint diplomája képzettséget és egyúttal végzettséget is kell, hogy jelentsen, hogy azzal ki lehessen menni a munkaerőpiacra és tovább is lehessen lépni. A végzettségnek pedig csak akkor van értelme, ha megvan az a fogadókészség, az az akkreditáció, hogy ezzel a programmal a nálatok végzettekét mi, akik a master-képzést végezzük, elfogadjuk. És ebben a pillanatban a dolog rendeződik.

E: Ez a rendszer tehát megköveteli az intézményi integrációt?

B. Gy.: Ezek már részben meg is történtek. Alig van olyan egyetem, amelynek nincs főiskolai kara, talán a Műegyetem az egyetlen, és főleg vidéken működnek még önálló főiskolák.

E: Azért az integráció körül mindig voltak kisebb-nagyobb viharok.

B. Gy.: Vannak is, mert nem működik jól az integráció. Kezdetinek nevezhető eredmények vannak, s akkor jóindulatúan fogalmaztam, miként tette ezt az Állami Számvevőszék is.

E: Mi ennek az oka?

B. Gy.: Erős hagyományok vannak, és egyfajta félelem is attól, hogy ki (lesz) az erősebb, a meghatározóbb, ki lesz a jobb. Túl erőssé váltak a régi intézmények, és az egzisztenciális érdekek miatt nem sikerült ezeknek a szakterületeknek szinte sehogy sem integrálódni, vagy csak teljesen formálisan. Ezt egzisztenciális érdekek, meg hatalmi érdekek is akadályozzák.

E: Hogyan lehet ezt szabályozással, utasítással működtetni?

B. Gy.: A felsőoktatásban nem igazán működik az utasítás. E tekintetben rém okos a felsőoktatás vezetőgárdája, mindent ki tud védeni, mindenütt talál kiskaput. Ez a felsőoktatás klasszikus hagyománya. Itt mindenkinek előtt érveléssel, pénzzel, és csak harmadsorban utasítással lehet eredményt elérni, és ebbe a törvényt is beleértem.

E: Befejezésül, mit remél a készülő reformtól?

B. Gy.: Azt remélem, hogy nemcsak a gondjait fogja látni, hanem az eredményeit is élvezni fogja a felsőoktatás. Szeretném ismét jelezni, hogy vannak nehézségek és gondok a megértéssel, az elfogadtatással, és a megvalósítással is. De azt gondolom, hogy eredménye is lesz a kétciklusú rendszernek mind a minőségértékeléssel és a megbecsüléssel, mind a finanszírozás reformjával kapcsolatban. Ugyanakkor elkerülhetetlen a magyar felsőoktatásban az európai trendekhez való igazodás is, és ez végül is ennek a nagytömegű felsőoktatási ifjúságnak a színvonalas képzését fogja segíteni.

(az interjút Matern Éva készítette)

„Jelenleg is több szabadságunk van, mint amennyivel élünk”

Csirik János, a Szegedi Tudomány Egyetem matematika professzora

Educatio: Kérem, mutatkozzon be.

Csirik János: 1969-ben végeztem itt Szegeden, programtervező matematikus szakon. Ez akkoriban még teljesen új szak volt. Azóta lényegében, nagyon rövid megszakításoktól eltekintve, Szegeden van a munkahelyem. Hagyományos egyetemi karriert futottam be. 1990-ben szereztem meg az MTA doktori címet, és 1991-ben neveztek ki egyetemi tanárnak. Azóta ebben a minőségemben dolgozom. 1992 és 94 között a JATE-nak voltam rektora, majd hét hónapig az Oktatási Minisztériumban a felsőoktatási ügyekért felelős államtitkár-helyettes lettem. A Bokros-csomag után jöttem vissza Szegedre. Tehát végig itt dolgoztam, ez alól

csak külföldi útjaim jelentettek kivételt. Kutattam, tanítottam külföldön, különböző helyeken. Összesen nagyjából hat évet töltöttem Magyarországtól távol: ebből a rotterdami Erasmus Egyetemen, a Berni Egyetemen, illetve a müncheni Műszaki Egyetemen tanítottam egy-egy tanévet.

E: Említette, hogy rövid ideig dolgozott az oktatási tárcánál. Ha kicsit mesélne a kinevezéséről, a minisztériumban eltöltött idejéről...

Cs. J.: Ahogy említettem, 1994-ben rektor voltam. Az első megbízásom két évre szólt. Az Egyetemi Tanács, ha jól emlékszem júniusban döntött arról, hogy elfogadja a megismételt pályázatomat, és a következő hároméves időszakra is megválaszt az egyetem rektorának. Közben tavasszal parlamenti választások voltak, megalakult az új kormány, és azon a nyáron megkerestek, hogy elvállalnám-e a felsőoktatási helyettes államtitkárságot. Ez egy kivételes lehetőségnek tűnt akkor számomra, hiszen nem sokkal korábban fogadták el a felsőoktatási törvényt, amelynek volt egy számomra különösen izgalmas része: a felsőoktatás-fejlesztésének kérdése. Ezt nagy kihívásnak éreztem, hiszen akkor már elindult a hallgatói létszám növekedése, és látható volt, hogy a folyamat nem áll meg. Ezt a tendenciát egyébként akkor is, ma is helyesnek tartottam, illetve tartom. Vallom, hogy aki tovább szeretne tanulni, az tanuljon. Ennek a folyamatnak, vagyis a hallgatói létszám növekedésének a közepén úgy láttam, hogy a felsőoktatás szemszögéből rendkívül fontos lesz egy felsőoktatás-fejlesztési törvény, hogy azok a beruházások, amelyek a megnövekedett felsőoktatási létszámhoz szükségesek, minél magasabb szinten biztosítottak legyenek. Azt gondolom, hogy ez volt az igazi kihívás számomra.

E: Az említett törvény kidolgozásán kívül voltak egyéb elképzelései?

Cs. J.: A fejlesztési törvény volt az, aminek mindent alá kellett rendelni, tehát ez lett volna minden reformnak az alapja. Nyilvánvalóan mindent részletesen meg kellett volna fogalmazni, hogy egy egységes koncepció kialakulhasson.

E: Jött azonban a Bokros-csomag.

Cs. J.: Jött a Bokros-csomag, és akkor lemondtam. A Bokros-csomagon belül a közvélemény számára a leglátványosabb intézkedésnek a tandíj bevezetése számított, aminek helyességét én elvileg nem tagadom, de ahogyan ezt megtették, az számomra teljesen elfogadhatatlan volt.

E: Említette, hogy a felsőoktatás expanziójával egyetért. Aki szeretne továbbtanulni, az tanuljon tovább. Gyakran hallani ellenvetéseket, hogy a tömeges képzés a minőség romlásához vezet. Akkor Önnek erről teljesen más a véleménye?

Cs. J.: Erről teljesen más a véleményem. Én a folyamatot a társadalmi igény és a hallgatók szemszögéből nézem, és azt mondom, aki tovább szeretne tanulni, az tanuljon tovább, annak ezt a lehetőséget meg kell kapnia. Azt, hogy ezzel egy teljesen más struktúrájú felsőoktatást kell fölépíteni, vagyis ezt a feladatot úgy kell megoldani, hogy ne menjen a felsőoktatás minőségének romlására, az teljesen nyilvánvaló dolog. Nyilván ezt is a felsőoktatás-fejlesztési törvénynek kellett volna megfelelően megfogalmaznia, azt, hogy a tömeges oktatás és az elitoktatás egymással összefüggő fogalmak. Nagyon jó példát találni erre Finnországban, ahol az adott korosztály 60–70 százaléka bejut a felsőoktatásba, de ez nem jelenti azt, hogy a felsőoktatás minősége romlott volna.

E: Gondolom, azt, hogy nem született meg a fejlesztési törvény, kudarcként élte meg. Hogyan értékeli ma a magyar felsőoktatás helyzetét, mit tart a legnagyobb problémának?

Cs. J.: Nyilvánvaló, hogy a Bokros-csomag többek között azt is jelentette, hogy a felsőoktatás fejlesztésére nem valószínű, hogy pénz lesz, nem valószínű, hogy ilyen beruházásba fognak kezdeni. Ezt jelentős kudarcnak éltem meg. Végül is azért mentem el Szegedről, hogy ezt a

feladatot megpróbáljam elvégezni, ezért mondtam le a másodszeri rektori kinevezésemről. Visszatérve az alapkérdésre, úgy látom, hogy mivel nem készült el a fejlesztési törvény, koncepció és eszközök híján a magyar felsőoktatás azóta is egyfolytában kínlódik. Hozzá kell tenni, hogy 95–96-ban valami azért mégis folytatódott, ha nem is a felsőoktatás-fejlesztési törvény, de bizonyos koncepciók kidolgozása. Ez végeredményben a Világbankkal 1998-ban kötött szerződésben csúcsosodott ki, amely ugyan nem volt fejlesztési törvény, de azok az alapkérdések, amelyek abban megfogalmazódtak és megoldásra vártak, lényegében egy fejlesztési törvénynek feleltek meg. Mint tudjuk, elég keservesen, két-három éven keresztül folytak a tárgyalások, közben alakultak ki a koncepciók, amelyek kimunkálásában nemzetközi szakértők is részt vettek, míg végül 1998 tavaszán az akkori miniszter aláírta a szerződést. De ez a világbanki kölcsön lényegében nem valósult meg, pontosabban, bizonyos elemei, mint például az integráció, bizonyos beruházások igen, de maga az egész szerződés nem, hiszen 98-ban a tandíj eltörlésre került. Az akkori koncepció egyik alapeleme azonban éppen az volt, hogy a hallgatók a költségek egy részét maguk fizetik. Nyilvánvalóan attól a pillanattól kezdve, hogy a tandíj megszűnt, lényegében az intézmények újra szinte kizárólag csak az állami költségvetésre számíthattak. Nem voltak arra serkentve, hogy saját bevételekre is szert tegyenek. Ily módon legalábbis a rendszer egyik alapeleme kiesett. A tandíj megszűnte után, újra kezdődtek a tárgyalások, amelyeknek a részleteit nyilvánvalóan nem látom pontosan, de a végeredmény az, hogy a világbanki kölcsön megszűnt. Most a Bolognai folyamat kapcsán újra elindult egy reformmunka, amit csak CSEFT néven szoktak emlegetni, Csatlakozás az Európai Felsőoktatási Térséghez. Ez ismét egy felsőoktatás-fejlesztési koncepció, megint egy nekifutás annak, hogy mit is kellett volna tenni egy koherens rendszer kialakításához. Tehát most visszatekintve is azt gondolom, hogy 94-ben kellett volna kidolgozni a felsőoktatás-fejlesztési koncepciót ahhoz, hogy jó irányba fejlődjenek a dolgok.

E: Mielőtt a CSEFT-re, tehát az új elképzelésekre kitérnénk, kicsit még a tandíjhoz kapcsolódva, mit szól a költségtérítések képzések megjelenéséhez? Mint tudjuk, ezek olyan abszurd helyzeteket is teremthetnek, hogy a hallgatók ugyanazzal a pontszámmal egyes intézményekben ingyen tanulhatnak, másutt pedig jelentős összegeket fizetnek.

Cs. J.: Ebből a szempontból az egész magyar felsőoktatás nagyon sokszínű. Hivatalosan ugyan nincs tandíj, de az adatok szerint a hallgatóknak több mint a fele fizet, amit költségtérítésnek neveznek, és különböző összegeket jelent. Kezdetből fogva sem értettem egyet azzal a kettősséggel, ami most van. Tudniillik, hogy egyesek bejuthatnak államilag finanszírozott helyre, és ha valaki két ponttal kevesebbet ér el, akkor neki már csak költségtérítéses hely jut, és fizetnie kell. Ez persze nem egyezik meg az állami normatívával, de mindenesetre a korábbi tandíjnál lényegesen nagyobb összeg. Ezt igazságtalan rendszernek tartom, és bevezetése óta nem tudok egyetérteni vele.

E: Visszatérve a hallgatói létszám nagyfokú emelkedéshez, nagyon sok helyről hallani, hogy a professzorok panaszkodnak, hogy egyre csökkennek a felvételi ponthatárok, és ez a diákok tudásszintjének a csökkenését is jelenti, hogy igen gyenge képességű diákok jelennek meg az egyetemeken, ezt Ön, mint oktató hogyan éli meg?

Cs. J.: Ezt úgy élem meg, hogy magam is tanítok több száz fős évfolyamokat, és ezeknek a diákoknak a tudása tényleg rendkívül különböző. Megvannak a régi nagyon jó hallgatók, és kétségtelenül van a hallgatóknak egy egyre növekvő része, akik nem tudnak eleget tenni a követelményeknek, vagyis nem fognak diplomát szerezni. Ezt azonban mindenki a saját kárán kell, hogy megtanulja, és jobb, ha nem egy felvételi vizsgán dől el. Nekem amúgy ez nagyon hasonlít a müncheni állapotokhoz. Az elmúlt tanévben tanítottam Münchenben, 600 hallgatóm volt, akiknek több mint a fele megbukott a vizsgán. Nem tudta megtanulni

azt a tananyagot, amit kellett volna. Jelentős része sohasem fogja megtanulni, és többéves tartózkodás után diploma nélkül fogja elhagyni az egyetemet. Én azonban ezt természetesnek tartom.

E: A beszélgetés során már elhangzott a Bolognai folyamat, az utóbbi évek egyik slágertémája a felsőoktatásban. Ennek ugye az egyik legjelentősebb vonása az egymásra épülő képzések bevezetése, amit most Berlinben előrehoztak 2005-re. Mi a véleménye arról, hogy ezáltal egy idegen test épül be a magyar felsőoktatásba, vagy másképp fogalmazva e modell révén a hazai struktúra teljes átalakítására kell számítani? Egyáltalán felkészült-e a magyar felsőoktatás ennek a bevezetésére?

Cs. J.: Lehet, hogy a magyar felsőoktatás ebben a pillanatban még nem készült föl, ezt nagyon nehéz megítélni. Elégge pontosan emlékszem arra, hogy a kilencvenes évek második felében, amikor a világbanki tárgyalások voltak, például az FTT munkabizottságai foglalkoztak ezzel a témával, és arra a következtetésre jutottak, hogy Magyarországnak előbb-utóbb át kell lépnie a duálisból a lineáris rendszerre. Egész egyszerűen azért, mert abszurdnak tűnt, hogy a főiskolai rendszerben eltöltött három-négy év után diplomát szerzett diákok döntő többsége nem tud simán átlépni a szakterületének megfelelő egyetemre. Nyilvánvaló, hogy ez hibás rendszer. Ezt a részét a magyar felsőoktatásnak jó lenne átalakítani oly módon, hogy egy hároméves képzés után azok a hallgatók, akik szeretnék, továbbtanulhatnak. Még egyszer, ez már a kilencvenes évek második felében fölmerült. Bolognát 99-ben írtuk alá, ha jól emlékszem, de azóta sajnos nem túl sok minden történt. Most 2003-ban, az adott előkészületek után valószínűsíthető, hogy 2005-ig túlságosan rövid az idő. Hozzá kell tennem, hogy nem ismerem a berlini dokumentumokat, nem tudom, hogy azok a határozatok mennyire egyértelműen fogalmaznak 2005-ről, úgy gondolom, a végső időpont mégis 2010 marad majd. Ismétlem azonban, nem ismerem a dokumentumokat. De ahhoz, hogy akár csak 2010-re is átalakuljon a magyar felsőoktatás, a következő időszakban sokkal többet kell tenni, mint ami az elmúlt négy évben történt.

E: Az egymásra épülő, kétszintes képzés ugye a bachelort és a mastert jelenti. Ön szerint bevezetésük minden szakon értelmes kezdeményezés, vagy érdemes lenne néhányat esetleg kivenni a tervezett változtatásokból? Gyanítom, hogy például az orvosi képzésben nemigen fordulhat elő, hogy valaki három év után valamilyen képesítéssel elhagyhatja az egyetemet. Nem tudom, hogy az Ön területén mi a helyzet, illetve hogyan látja ezt a kérdést.

Cs. J.: Ezek nyilvánvalóan harcokat fognak jelenteni. Egy csomó szakmát nem ismerek természetesen, másokat viszont elég közelről. Az számomra is nehezen elképzelhető, hogy az orvosképzést át lehetne alakítani lineáris képzéssé. De ez majdnem az egyetlen kivétel az én ismereteim szerint. Az én szakterületemen, az informatikán egyébként mind az ELTE-n, mind Szegeden huszonvalahány éve lineáris rendszerként működik a képzés. Hároméves programozó képzést folytatunk, amire ráépül további két év. Ebben a szakmában ez nem okoz nehézséget. A műszaki informatikus képzésben már egy kicsit más a helyzet, ott nem alakult ki ennyire az egymásra épülő rendszer. Ugyanakkor azt látom, hogy a totális lineáris rendszer, most még egyszer eltekintve az orvosképzéstől, működik Amerikában, működik Angliában. Azt azonban, hogy ez Magyarországon vagy Európában mikor lesz működőképes, nagyon nehéz megítélni.

E: Németországban, hogy egy olyan országot említsek, amelynek a miénkhez hasonlóan duális a felsőoktatása, mint tudjuk, már előrehaladottabb a master és bachelor képzések bevezetése, fölmerült, hogy ez a folyamat a szakfőiskolák megerősödéséhez vezethet. Ön szerint nálunk mi lesz a helyzet, hiszen nyilvánvaló, hogy egy főiskola, amely jelenleg négyéves képzést folytat, nem szívesen lesz hajlandó arra, hogy, mondjuk, csak bachelor képzést folytasson. Mindenki ugye

felfelé szeret kacsintgatni, s nem lefelé elmozdulni. Képesek lesznek Ön szerint például a hazai főiskolák mindkét típusú képzés lebonyolítására?

Cs. J.: A felsőoktatás az elmúlt 10 évben nagyon sokat változott ebből a szempontból. A felsőoktatási törvény hosszabb ideje lehetővé teszi, hogy a főiskolák egyetemi szakot is indíthassanak. Lényegében tehát az a folyamat, amit kérdez, már beépült. Nagyon sok főiskolán vannak egyetemi szakok, nyilván nem a teljes képzésre kiterjedve, de indítanak ilyeneket. Az a tendencia, hogy mindenki fölfele szeretne menni, egészséges törekvés, mindenki jobbat szeretne. Ez eddig is megvolt a főiskolákban, és ez a tendencia a lineáris képzések megjelenésével tovább fog folytatódni. Tehát meglesz a főiskoláknak az a természetes törekvése, hogy próbáljanak meg minél több helyen master képzést is beindítani. Nem látom, hogy ennek mi lesz a végeredménye. Ez nyilvánvalóan attól is függ, hogy az a rendszer, ami Magyarországon bevezetésre kerül, mennyire lesz konzisztens. Az egész rendszernek a részletei szerintem nincsenek kidolgozva, tehát nagyon nehéz látni, hogy a magyar lineáris rendszer hogyan fog működni, mi lesz a MAB-nak a szerepe benne, mi lesz az FTT-nek a szerepe, mi lesz az egyetemek autonómiájával, mekkora autonómiát kapnak a főiskolák. Ha nagy autonómiát kapnak, és a minőségellenőrzési rendszer nem lesz elég erős, akkor ez egy gyorsabb folyamat lesz, más megoldások esetén lassúbb. Nem lehet tudni, mi lesz a végeredménye. Itt is van élő külföldi példa. Az, amit mi most megélünk, Angliában 20 évvel ezelőtt lezajlott: ott a végeredmény az lett, hogy a kilencvenes években a főiskoláknak megfelelő intézményeket egyetemi rangra emelték. De hogy vajon Magyarországon is ez lesz-e néhány év vagy évtized múlva, azt nagyon nehéz megítélni.

E: Említette, hogy veszélyes lehet a túlzott egyetemi autonómia, hogyha nincs meg a megfelelő kontroll. Ön mit szól ennek fényében azokhoz a jelenlegi kormányzati elképzelésekhez, mint például a globális háztartás, amelyek pont ebbe az irányba mutatnak?

Cs. J.: Nem látok túl nagy veszélyt az egyetemi autonómiában. Én az egyetemeknek minél nagyobb autonómiát biztosítanék. Amit rendkívül fontosnak tartanék, hogy a szabályok érvényesüljenek. Az egyetemek legyenek autonómbbák, működjenek úgy, ahogy nekik tetszik. Ehhez nyilván kell egy felsőoktatási törvény, kell egy szervezeti és működési szabályzat. Véleményem szerint a nagy intézmények, amelyek létrejöttek, azok már elég erősek ahhoz, hogy ezt ki tudják kényszeríteni. Attól tartok azonban, hogy az egyetemek sem tudják teljesen függetleníteni magukat attól a társadalmi és gazdasági környezettől, amelyben élnek, és ebben a környezetben nem biztos, hogy mindig a szabályok betartásán van a hangsúly. Ilyenfajta félelmet érzek. A magam részéről az ehhez tartozó törvényi szabályozással, tehát például a globális költségvetéssel maximálisan egyetértek. Egyetértek azzal is, hogy az egyetemi tanárok kinevezése az egyetemek hatásköre legyen. Kezdetből fogva elneveztem, hogy a MAB-nak ezzel egyet kell értenie. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy ezek nehezen kiszámítható folyamatok.

E: Mit szól az új egyetemi státus elképzeléshez? Nagy port kavart például a közalkalmazotti státus eltörlésének ötlete.

Cs. J.: Én azt gondolom, hogy ez politikai kérdés, tehát az, hogy milyen megoldás mellett lesz meg a politikai akarat. Az eléggé világos, hogy megnövekedett intézményi autonómia esetén bizonyos költségvetési szabályozásoknak is kell lenniük. Nem vagyok szilárdan meggyőződve arról, hogy a közalkalmazotti státust is fel kell adni ahhoz, hogy ez megtörténhessen. Hajlamos vagyok elhinni azt, amit kormányzati emberek szoktak mondani, miszerint a pilanatnyi költségvetési szabályozók mellett az intézmények sokkal autonómbbák lehetnének, mint azt hiszik, tehát hogy jelenleg is több szabadságunk van, mint amennyivel élünk.

E: Ezt akkor is tapasztalta, amikor a minisztériumban dolgozott?

Cs. J.: Rövid ideig voltam ott ahhoz, hogy ezt tapasztalhassem, de most mint egyetemi dolgozó vannak keserű tapasztalataim arról, hogy olyan szabályozókat hozunk saját magunknak, amelyek nem kormányzati előírások. Belső költségvetési működésünkben elég sok ilyen korlátot élünk meg, amivel saját magunkat kötjük meg.

E: Ön az idén indult a rektorválasztáson, gondolom, érdekli a vezetőségi struktúra tervezett átalakítása, jól tájékozott ez ügyben. Tehát a rektori jogkörök megváltozásáról, az új szervek megjelenéséről érdekelne a véleménye.

Cs. J.: Ez racionális dolog. Hogy mennyire lesz működőképes, az a konkrét megvalósítás függvénye. Egy rektor, aki oktatóként, kutatóként bizonyított, teszi ezt bizonyos tekintetben menedzserként is, hisz mindenkinek, aki rektor lesz, van előélete, tehát előtte tanszékvezető volt vagy dékán-helyettes, elfoglalt valamilyen vezető pozíciót. Azt hiszem, kevés olyan példa van, hogy valaki úgy legyen rektor, hogy előtte semmilyen egyetemi vezetői környezetben ne szerzett volna tapasztalatot. Valamit tehát tapasztalt, de úgy gondolom, hogy ez néhány kivételtől eltekintve nem jelenti azt, hogy, mondjuk, például a Szegedi Tudományegyetemet a maga 30 milliárdjával gazdasági szakemberként is át tudná tekinteni. Szóval nagy szükség lenne olyan emberekre, akik megfelelő pénzügyi és gazdálkodási szemlélettel, menedzser szemlélettel rendelkeznek, és az oktatással és a kutatással kapcsolatos döntésekben is érvényesíteni tudják ezt a személetet. Hogy az Intézményi Tanácsnak egész pontosan mi lesz a hatásköre, mennyire lesz jól elválasztva egymástól az Egyetemi Tanácsnak és ennek a Tanácsnak a feladata, hogy ne érezzék az egyetemi vezetők, hogy abban, amihez ők értenek, korlátozva lesznek, az szerintem még nyitott kérdés. Hogy ebből az elképzelésből megvalósítható konstrukciók jönnek-e ki a végén, az ebben a pillanatban még nem látható.

E: Ha kinézünk az ablakon előttünk a JATE klub, mögöttünk, kicsit távolabb a SZOTE klub, a korábbi intézménynevek tehát ilyen szinten még fönnyaradtak, jöllehet létrejött az egységes Szegedi Tudományegyetem, az SZTE. Az itteni integrációt Ön hogy élte meg, hogyan minősítene?

Cs. J.: Úgy gondolom, hogy a szegedi integráció lassú, békés egymás mellett élés volt az elmúlt időszakban. Nem éleződtek ki a különböző karok és korábbi intézmények közti ellentétek, viszont cserében nagyon kevés igazi döntés született meg, ami az egységesebb szerkezet létrejöttét tette volna lehetővé. Olyan kérdésekre gondolok, mint például a karok közötti átoztatások finanszírozása, az egységes tanulmányi rendszer, az egységes vizsgaszabályzat. Ezek mind nagyon nehéz kérdések.

E: Tehát langyos volt az átmenet?

Cs. J.: A „langyos” talán nem pontos kifejezés, nehéz rá jó szót találni. Tehát én azt mondom, hogy ez nem egy gyors átalakítás volt. Nem ez volt a cél az elmúlt három évben. Ennek előnyeit és hátrányait tényleg nehéz elkülöníteni.

E: Konkrétan az Ön, illetve tanszéke életében milyen változást hozott az integráció?

Cs. J.: Ami változás jött, az viszonylag kis területre vonatkozott. A korábbiakban mi oktatunk bölcsészhallgatókat, jogászhallgatókat, tartottunk bevezető informatika kurzusokat, méghozzá úgy, hogy azokat a számítógépes termeket, ahol ezek a képzések folytak, a központi számítóközpont üzemeltette. Az integráció után azok a termek, amelyekben ilyen oktatás folyt, a tanszékcsoporthoz kerültek át. Mivel a karok nem tudtak megegyezni ezen termék finanszírozási megosztásáról, a mi intézetünkhöz kerültek, és mivel a finanszírozásukról mi sem tudtunk megegyezni, ezért az oktatást beszüntettük.

E: Szóval ennyi.

Cs. J.: Igen. Ezek a termek a saját határainkon belül vannak, és nem tudják használni bölcsészhallgatók őket. Egyébként nagyon sokan használták, százas nagyságrendben. Sajnos nem tudtunk megegyezni.

E: Befejezésül, Ön nemcsak alkatalag tűnik derűs embernek, de az elmondottak alapján is úgy érzem, hogy a sok-sok probléma ellenére is inkább optimistán látja a magyar felsőoktatás jövőjét, és egyetért a megkezdett reformokkal. Rosszul látom?

Cs. J.: Azt gondolom, hogy a magyar felsőoktatásban az alapvető folyamatok jó irányba mennek. A lineáris képzés bevezetését pl. alapjában véve nagyon jó döntésnek látom. Az, hogy a hallgatók lényegében ma már szabadon bekerülhetnek a felsőoktatásba, bár nem biztos, hogy pont oda, ahova leginkább szeretnének, az mindenképpen pozitív. Szerintem a beindult folyamat alapvetően strukturális kérdés, ami megint csak jó a magyar felsőoktatásnak. Azt remélem, hogy a strukturálisan jó döntések előbb-utóbb kikényszerítik a problémás részek megoldását, az integrált, szervesebb együttműködést is. Nem beszéltünk a felsőoktatás finanszírozásáról. Az átláthatóság szerintem az elmúlt négy évben nagyon leromlott, ha ezen javítani lehet a jövőben, akkor jó irányba mozdulhat el a fejlődés. Nem lesz könnyű időszak a magyar felsőoktatás számára, az teljesen világos. A Bolognai folyamat, a lineáris képzés bevezetése fáradságos és hosszú munkát fog jelenteni, az integráció sincs még lezárva. Nagyon sok olyan tennivaló van, ami a következő öt-tíz évben a felsőoktatás közép- és hosszú távú döntéseit befolyásolni fogja. Ezek a döntések rengeteg munkát igényelnek, illetve sok vitát, összeütközést fognak eredményezni.

(az interjút Tomasz Gábor készítette)

„Nem azon kellene gondolkozni, hogy lehet-e zöldre festeni az eget, hanem azon, hogy hol kezdjük.”

Geréby György, az ELTE filozófus docense

Educatio: Kérem, mutatkozzon be.

Geréby György: Filozófia-magyar szakon végeztem az ELTE-n. Előtte jártam a TTK-ra geofizikára is. Sosem voltam tornából és matematikából felmentett bölcsész. Aztán a pécsi egyetemen tanítottam, akkor még Janus Pannonius volt. 1983-tól kerültem állásba, ott akkor kezdődött a bölcsészkar, amelynek így én is alapító tagja lehettem. 1986/87-ben tanultam egy évet Oxfordban posztgraduális diákként, aztán 1991-ben egy évet a Fribourg-i Katolikus Egyetemen Svájcban. 1992-től tanítok az ELTE-n. Közben voltam „British Council Research Fellow” megint Oxfordban, aztán tanítottam a Liverpool-i egyetemen kétszer egy-egy félévet, és most 2003-ban tanítottam egy félévet a Rutgers Egyetemen Amerikában. Filozófiatörténész vagyok alapvetően, a területem a késő antikvitás és a középkor, illetve ezen kívül természetfilozófia-történetet meg vallásfilozófiát is tanítok.

E.: Volt-e valahol vezető pozícióban?

G. Gy.: Ahogy vesszük. Magyar egyetemen nem, de például én voltam a Civic Education Project-nek az első magyarországi igazgatója 1991/92-ben. A Civic Education Project a Yale és a Harvard egyetemek kezdeményezésére indult a rendszerváltás után. A CEP elsősorban a társadalomtudományokat támogató program volt, egy lényegében önkéntes szervezet annak érdekében, hogy amerikai és nyugat-európai társadalomtudósok jöjjenek Magyarországra, illetve a régióba tanítani egy évre. Tehát egész Kelet-Európa benne volt, Lengyelország,

Csehország, Románia, Szlovákia, Bulgária. Én voltam a magyarországi igazgató. Nem lehetett megélni az akkori fizetésből se, úgyhogy valamit kellett csinálni. Elindítottam ezt a projektet, és akkor az első évben 11 amerikai jött Magyarországra. Akkor felkértek, hogy legyek a Soros Alapítvány Higher Education Support programjának a kelet-európai „start-up director”-a, merthogy elég sikeres volt az előző projekt.

E.: Azt is a Soros finanszírozta?

G. Gy.: A CEP-t csak részben, mert ez tőlük független kezdeményezés volt, de kaptak a Sorostól is valamennyi pénzt. A HESP viszont már igazi Soros program volt. Aztán tanácsadója voltam Magyar Bálintnak az első minisztersége idején a felsőoktatásban, 1996-tól 98-ig. 1996 és 98 között benne voltam a világbanki fejlesztési program előkészítő bizottságában miniszteri tanácsadóként, de 1998-ban jött a kormányváltás, és aztán leállították a programot. 2002-ben, amikor Magyar Bálint visszakерült az oktatási miniszteri pozícióba, akkor kért meg arra, hogy vezessem a felsőoktatási törvény módosítását előkészítő csoportot. De erről a megbízatásról lemondtam tavaly novemberben.

E.: Miért?

G. Gy.: Hát ennek bonyolult okai voltak. Volt nekem egy Fulbright ösztöndíjam, ez volt az egyik oka, a másik pedig a projekt menedzsment probléma volt, vagyis a törvény előkészítés szervezésével kapcsolatos okok.

E.: Akkor most már nincs is benne ebben a munkában?

G. Gy.: Közben visszajöttem ez év júniusában, és most újra benne vagyok valamilyen szinten, dehát nekem az a bajom, hogy egy sokkal határozottabb és világosabb projekt menedzsmentet képzeltem el. Ez egy nagyon diffúz dolog most, ami a CSEFT szöveg alakulásán is látható. Én írtam az alapkoncepciót tavaly augusztusban, de azzal a szöveggel, ami 2003 június elején kikerült, már nem nagyon vállalom, hiszen nem is vállalhatok közösséget. Nagyon sok mindent megőriz abból, amit én és sokan mások mondtunk, de ha a dolog egészét nézzük, akkor én ezzel már sok szempontból nem tudok azonosulni. Úgyhogy félig-meddig vagyok benne a történetben. Majd meglátjuk. Most az SZDSZ és az MSZP létrehoznak egy vegyes bizottságot, ami a törvényelőkészítés folyamatát fogja felügyelni, és abban várhatóan benne lesznek.

E.: Az a benyomásom, hogy Önt kezdettől nemcsak a szakterülete érdekelte, hanem az egésznek a kontextusa is.

G. Gy.: Persze, persze, ezt én is így gondolom, hogy kissé skizofrén vagyok. Van egy szakmám, amit szeretek csinálni, de engem az egyetem, mint intézmény is érdekel, meg ennek a kulturális és társadalmi szerepe is. Ezzel valóban elég régóta foglalkozom.

E.: A Soros Alapítványnál folytatott munka milyen tapasztalatokkal járt?

G. Gy.: A Soroson keresztül gyakorlatilag mindent láttam, legalábbis ami a társadalomtudományok terén történik. Sőt regionális tapasztalataim is voltak, mert Tallintól Tiranáig nekem kellett nézmem, hogy mi folyik. Együtt dolgozhattam pl. Darvas Péterrel, aki elmagyarázta az intézményi közgazdaságtant, és azoktól az amerikaiaktól is sokat tanultam, akikkel ott kapcsolatba kerültem.

E.: Ebben az időszakban mit csinált a Soros Alapítvány?

G. Gy.: Tulajdonképpen reform projekteket támogatott, egy 10 millió dolláros költségvetésű program keretében. A mi feladatunk az volt, hogy megtaláljuk azokat a felsőoktatási kezdeményezéseket, és felvegyük velük a kapcsolatot, amelyeket érdemes finanszírozni, tehát a felsőoktatás tartalmi és szervezeti modernizálását szolgáló programokat. Egy példát mondok, ami Magyarországon meg is történt. Mi már akkor láttuk, hogy Magyarország be kell, hogy kerüljön a világ felsőoktatási forgásába, ami többek között azt jelenti, hogy az ál-

lásokra nyugatiak is pályázzanak. Miért nem pályáznak magyar állásokra? Mert senki nem fog egy legalább havi 2000 eurós fizetésből egy legfeljebb 200 euróra pályázni. A Sorosnak viszont volt erre forrásra, és mi azt mondtuk neki, hogy támogasson meg Soros professzori ösztöndíjakat, ami azt jelentette, hogy a magyar egyetem adja a normál fizetést, és ezt a Soros nemzetközi szintre kiegészíti. És akkor meg lehet hirdetni nemzetközileg. Hat vagy hét ilyen professzor került így ide, Debrecenbe egy nyelvész, egy másik nyelvész az Angol-Amerikai Intézetbe, hozzánk Howard Robinson került a Filozófiai Intézetbe. Mondjuk én kezdtem el a programot, de aztán ez átfutott a következő periódusra, tehát nem tudom pontosan, hogy végül is hány ilyen pályázó volt.

E.: Ezek hosszú távú állások voltak?

G. Gy.: Igen ezek megújítható négyéves állások voltak. Aztán meghalt a program, elsősorban azért, mert teljes érdektelenségbe ütközött a hazai intézmények részéről. Először kellett pályázni az intézményeknek a helyre, hogy kapjanak egy ilyen támogatást, és utána vannak erre standard eljárások, hogy hogyan és hol kell meghirdetni a pályázatot. És akkor ezek meg lettek hirdetve a megfelelő felsőoktatási lapokban, külföldön, ahogy kellett, be is jöttek a pályázatok és volt értékelő bizottság. Tehát ez olyasmi volt, amit akkor Magyarországon még nem nagyon csináltak, hogy tudniillik igazi pályázók pályáztak ezekre az állásokra. Ezt nálunk még ma sem nagyon szokták így csinálni.

E.: Abban volt érdektelenség, hogy a magyar tanszékek nem nagyon pályáztak erre a lehetőségre?

G. Gy.: Az intézmények nem jöttek rá, hogy óriási tőke került a kezükben. A Soros pedig azt mondta, hogy ez egy nagyon drága program, ez nagyon sok pénzbe kerül, és látni akarta, hogy mi a hatása. És ebben teljesen igaza volt. A rektorok, dékánok viszont nem nagyon törték össze magukat, hogy kilobbizzák a program folytatását. Ha van jó, ha nincs, úgy is jó alapon, ahogy jött, úgy ment. Jó, teljesen érthető, hogy a magyar intézmények nincsenek semmilyen szempontból versenyhelyzetben, úgyhogy igazából semmilyen minőségjavulás nem érdekük. Mert ugye egy-egy ilyen emberen keresztül teljes nemzetközi network-öket lehet behozni. Aki egy docensi állást megnyer, az általában már rendelkezik azzal a network-kel az adott szakterületen, amiből nagyon sokat lehet egy intézménynek profitálni. Mint ugye itt nálunk azok, akik odamentek Robinsonhoz és ápták vele a kapcsolatot, azok nagyon sokat nyertek, a diákok és a tanárok közül is. Mert ha egy ilyen típusú ember azt mondja egy kollégájának, hogy jöjjön ide és tartson előadást, akkor az a kolléga idejön és tart előadást. Ha ő szervez egy konferenciát, vagy ő ír ajánlást valakinek, az teljesen más dolog, mint ha egy no-name magyar csinálja, bármilyen kiváló is egyébként. Tehát ez nem azt jelenti, hogy a magyar rossz, hanem, hogy nincs benne olyan szinten a körforgásban, amitől tényező lenne. Hogy úgy mondjam, Magyarországon világhírű. Nem tudom, hogy milyen értékelő tanulmány készült erről a programról utólag, én egy-két esetet ismertem. Aki az Angol-Amerikai Intézetben volt, az például nagyon sikeres volt, szerették, jól beilleszkedett, ő is szeretett itt lenni. Robinson úr is szeretett itt lenni, olyannyira, hogy most itt van a CEU-n állásban.

E.: Szóval az oktatói gárda számára vonzó lenne nyitni.

G. Gy.: Nehéz ezt megmondani. Itt arról van szó, hogy ha egy tudományterület rendesen működik itthon, az általában vonzó környezetet biztosít egy nyugatinak, feltéve, hogy a fizetés is megfelelő. Ha rendes fizetése lenne egy nyugati matematikusnak, ő biztos örömmel jönne ide, mert speciel matematikából nagyon jó a magyar közeg. De több más területen is jó. Aztán van ahol nem jó. De mondjuk Robinson jól érezte magát, tehát talán nem olyan rossz a Filozófiai Intézetben tanítani. Egy biztos, hogy az egyetemi vezetés nem töri össze magát az ilyen lehetőségekért.

E.: 1996–98 között, amikor miniszteri tanácsadó volt, milyen felsőoktatási reformok voltak?

G. Gy.: A Felsőoktatási Pályázatok Irodájának megalapítása, a Széchenyi Professzori Ösztöndíj, illetve a Világbanki Projekt. Tulajdonképpen ez a három az, amire jólesik viszsza gondolni. A Felsőoktatási Pályázatok Irodája négy nagy pályázati rendszert működtetett: a Széchenyi Professzori Ösztöndíjat, a kutatásfejlesztést, a programfinanszírozást, és a tankönyv pályázati programot. Hála volt igazgatójának, Borbély Gábornak, kitűnően. A Széchenyi ösztöndíjban annak idején az volt az új, hogy Magyarországon egy hosszú perióduson át nem létezett teljesítmény alapú pályázat, tehát az, hogy teljes publikációs jegyzékkel, impakt faktoral, oktatási illetve egyéb tevékenységekkel, tehát, egy sokdimenziós teljesítmény-mutató rendszerrel pályázik valaki, és ezt értékeli. Nagyon sok támadás érte a Széchenyi ösztöndíjat annak idején, de ezeknek a legtöbbször zöldség volt, illetve kimondottan értetlenségből vagy alkalmasint rosszindulatból származott. Egy 1993-as OECD felmérés szerint az akkor kb. 18 ezres felsőoktatási tanári karból 50 százalék publikált. Tehát durván 9 ezer ember, mondjuk legyen 10 ezer. És ebből a 10 ezer emberből, aki rendszeres publikációs tevékenységet folytatott az évenként 500 fős Széchenyi Ösztöndíj kiemelte volna az egyötödöt vagy egynegyedét. Magyarul azok a vádak, amik arról szóltak, hogy ez politika, azok zöldségek. Mert ugye az triviális dolog, hogy ha 100 emberből 1-et kell kiválasztani, akkor abba beleszól a politika, de ha 100 emberből 20-at kell kiválasztani vagy 25-öt, akkor abban már nincs politika.

E.: Elvileg azért abban is lehet.

G. Gy.: Hát, nem plauzibilis. Erre szokták a rendőrségen azt mondani, hogy nem életszerű. Ugyanis arról van szó, hogy ez akkora szórás, hogy ide már nem politikai alapon kerülnek be az emberek. És valóban, meg lehet nézni ezeket a listákat. Teljesen más volt a kiválasztási szempontrendszer, nagyon erősen objektív pontrendszer volt. Aztán olyan sok volt az ösztöndíj is, hogy nem volt értelme a politizálásnak. 100 pályázóból nincs 25 politikai kedvezményezett, pláne 25 SZDSZ-es. Nézzen rá a választási eredményekre, meg mondjuk a mérnökök, orvosok, történészek átlagos politikai preferenciáira. Ez tehát elvileg volt kizárva. Egyszerű valószínűségi számítási tételként is lehetetlen. És szerencsére sikerült összeállítanunk egy olyan kuratóriumot, amelyikbe hála istennek, senki még csak bele se kötött. Ez tényleg egy rendes kuratórium volt, albizottságokkal. Patkós András és Kondor Imre nagyszerű munkát végzett. Általuk lett kitalálva egy olyan pályázattal rendszer, amelynek a lehetőségekhez képest kiválóan sikerült teljesítenie a küldetését. Az egy másik kérdés, ami az igazi ellenérv volt, hogy nincs Magyarországon kétezer olyan ember, akit érdemes ilyen módon támogatni. Ha komoly emberekkel beszéltem utólag a pályázatról, azok azt mondták, hogy túl sok hely volt. Az első körben, az első 500-ban még óriási verseny volt, aztán a verseny erőssége csökkent, és a negyedik körre már alig maradtak megfelelő emberek. Jó, ez picit változik tudományterületenként, de különösen a természettudományoknál azt mondták, hogy a végére már alig maradtak emberek. Úgyhogy ez fölül lett löve, nem alul.

A Széchenyi Ösztöndíjnak az lett volna a célja, hogy a többlet teljesítményt kiemelve, hogy objektív és elszámoltatható rendszerben díjazza a minőséget. Nem az, hogy emelje a fizetést a teljes szférában mindenkinek – most látjuk, hogy ez az 50 százalékos fizetésemelés is milyen hihetetlen feszültségeket okozott –, hanem emeljük ki a tehetséget. Ez egy nagyon radikális lépés volt. A konzervatív tábor el is törölte – hogy jön ahhoz egy docens, hogy többet keressen bármely professzornál? Egyébként a kaliforniai rendszerben is ezt csinálják. Valakinek van egy adott beosztása, mondjuk professzor, háromévente van fizetésemelés, és akkor megnézik, hogy mit csinált az elmúlt három évben. Ha nem csinált semmit, akkor marad ugyanott, akkor nincs fizetésemelés. Hogyha megcsinálta mondjuk az új könyvét,

akkor van fizetésemelés. És akkor az egyik professzornak ennyi a fizetése, a másiknak meg annyi a fizetése, mert ez a teljesítmény alapján megy, de ugyanúgy professzor mind a kettő. Tehát a Széchenyi ezt próbálta meg nálunk nagyon radikálisan bevezetni.

E.: De nem hosszú távra.

G. Gy.: Persze, nem épült be a rendszerbe. Ez a másik súlyos ellenérv. Az egyik a lökészerű, hirtelen változtatás a rendszeren, tehát, hogy túl radikális a változás. Ezért aztán nem kiszámítható, mert jött a következő kormány, és akkor vége volt. Aztán, hogy nincs elég kiemelhető ember. Ez két olyan kifogás, amit valóban el lehet ismerni, de az összes egyéb hülyeség. A Széchenyinek az emelése a minimálbér arányában lett meghatározva, és az Orbán-kormány ezt nem tartotta be. Ugye ebből lettek a perek, amelyeket most szépen megnyertek az emberek, és a szerződések szerint ki lesz fizetve minden. De ez azon már nem segít, hogy megingott a jogbiztonság, mert a rendszerben a szabályoknak az adott feltételek között kiszámíthatóan, egymásra épülőnek kellene lennie. De ez bizony nem ment, ez nem sikerült, mert az egyik kormány megcsinálta, a másik viszont nem tartotta be.

E.: Mi lett az új pályázati rendszerrel?

G. Gy.: Létrejött a Kutatási és Fejlesztési Pályázat, Kondor Imre professzor vezetésével, és az finanszírozta a kutatásfejlesztést. Ott az történt, hogy azt mondták, hogy ezentúl nem kis pénzeket adunk mindenkinek, hanem nagy pénzeket adunk a legjobbaknak. Ez egy vadozatú szempont volt, ilyet korábban nem hallottak. Különválasztották a kisebb költségvetésű projekteket meg a nagyobbakat. A nagyobbaknak nyilvánosan kellett bemutatniuk a projektet. Óriási dolgok történtek, amelyek hagyományt indíthattak volna el, csak miután nagyon sok érdeket sértettek, ezért aztán le lett állítva az egész.

E.: Tehát nem személyeket támogattak, hanem csoportokat?

G. Gy.: Csoportokat is, egyéneket is. De a lényeg, hogy voltak 30–40 milliós projektek, és akkor ezeknek a vezetői a teljes kuratórium és a szakértők előtt bemutatták a programot. Tehát az volt a lényeg, hogy nyilvánosság, átláthatóság, minőséggel. De sajnos ez aztán erodálódott. Nem közvetlenül, csak úgy lassanként. Ez egy bonyolult ügy, mert nem a kivitelezésnek a rendjét támadták meg, hanem eljelentéktelenítették a forrásokat a költségvetésben. A költségvetésekből fokozatosan eltűnt a pénz, vagy csak nevetséges összeg maradt. Itt eredetileg sok milliárd forintról lett volna szó, már nem emlékszem pontosan mennyiről.

A kutatásfejlesztésnél ugyancsak a pénzt vágták vissza, a tankönyvpályázatnál szintén a pénzt csökkentették, a programfinanszírozás pedig teljesen eljelentéktelenedett, igaz, azt a pályázati rendszert nem is sikerült jól kitalálni. Túl sokféle dolog lett odasöpörve. Tehát lényegében a Felsőoktatási Pályázatok Irodájának most már teljesen átalakult a profilja, most már egészen más pályázatok vannak ott. Az eredeti elképzelés az volt, hogy erre a négy programra lett létrehozva az iroda, hogy ne a minisztériumon belül legyen, mert az apparátus megeszi a projekteket, tehát egy friss, új intézmény lett létrehozva, amely megfelelt annak, hogy hogyan kell ezeket a pályázati rendszereket működtetni. Most például az az elv, hogy teljesen független legyen a pályázati iroda a minisztériumtól, sajnos megint a fekete lyuk szélén tántorog, és előbb-utóbb eltűnik a fekete lyukban. A fekete lyuk a minisztérium.

E.: Hogyan tűnik el?

G. Gy.: Átszervezik, és akkor lényegében ügyosztállyá válik a minisztériumban, aztán a személyi feltételeiről meg mikro menedzsmenti kérdésekről is a minisztériumban döntenek, és pillanatokon belül ott ül, vagy beleszól egy csomó apparatcsik, akinek fogalma nincs arról, hogy mi az a pályázati rendszer, amit működtet. Mert amit látok az az, hogy nagyon fontos különbség van a magyar szocializáció és a külföldi szocializáció között. Tehát ha tetszik, én például Magyarországon éltem, de a szocializációm az angolszász típusú pályázati rendszer

volt, mert a CEP ilyen volt, a HESP ilyen volt, a Világbank ilyen volt, stb. Amiben én részt vettem, ahol tanultam, hogy hogyan kell csinálni, az nem ez a magyar vircsaft volt, hanem valóban egy normális, teljesítményelvű, kiszámítható rendszer. Tehát ez volt az a standard pályázatási rendszer, ami Magyarországon korábban ismeretlen volt. Azért most már terjed, szép lassan, de csak az elvek tekintetében.

E.: Mi a világbanki fejlesztés hiteles története?

G. Gy.: A világbanki fejlesztésnek az volt a fő feladata, hogy hatékonyabbá tegye a felsőoktatást. A hatékonyság azt jelenti, hogy rugalmasabb, gazdaságilag rugalmasabb legyen. A hatékonyság nem azt jelenti, hogy olcsóbb lesz, hanem azt, hogy az adott összeget jobban használja fel. Az egyetem egy rettenetesen nagy, speciális gyár, de mégis csak gyár. Úgyhogy a világbanki projekt lényege az volt, hogy világbanki kölcsön segítségével támogassák az átállást egy szervezettebb, átláthatóbb, rugalmasabb rendszerre. Ez nem azért történt így, mert itthon nem volt rá pénz, ugyanis volt rá pénz, mint azt Bokros Lajos nyíltan meg is mondta, vagy inkább lehetett volna rá. Hanem azért, mert a külső forrás mindig segíti, hogy belül valami rendezettség legyen. Ha kiderül, hogy itthon van pénz, akkor a lobbyk rástartolnak, és akkor a pénz is eltűnik, meg változás se lesz. Ezért ezt a pénzt ki kellett „helyezni” a Világbankhoz a tőlük felvett kölcsön formájában, és akkor ezzel lehetett azt garantálni, hogy a belső lobbyk ne tudjanak hozzáférni, és kénytelenek legyenek másképp viselkedni. Az intézményeknek lehetett erre pályázniuk, ezek a pályázatok meg is születtek, majd mielőtt véget ért a program, a pályázati pénz eltűnt. Tehát az Orbán-kormány igazi nagy bűne nem az, hogy lemondták a világbanki kölcsönt, hanem az a probléma, hogy annak a forrásnak, ami ezzel megjelent volna, annak nem tettek a helyébe semmit. És az a dinamika, amit az új források megjelenése elindított, ezzel meg is szűnt. Tehát itt elindult egy változás, aztán hirtelen vége lett mindennek.

E.: Tehát az intézmények kidolgozták a fejlesztési terveket...

G. Gy.: Persze, kidolgoztak fejlesztési terveket. Jó, ezeknek a fejlesztési terveknek közös tulajdonsága volt, hogy mindegyik 100 százalékos hallgatói létszámnövekedést prognosztizált. Tekintve az összes intézményt együtt, ez egy akkora diák létszámnövekedést eredményezett volna, ami nem létezik. Pláne a hazai demográfiai folyamatok fényében. De ekkor lett volna jelentősége annak a nemzetközi bizottságnak, amely ezt elbírálja, és megmondja, hogy a karakószörcsöki tanítóképző 100 százalékos hallgató létszám növekedési prognózisa enyhén szólva nem megalapozott. És akkor az infrastruktúra, ami ehhez a projektált létszámhoz kell, az nem így kéne hogy kinézzen, hanem máshogy. És akkor lett volna egy bizottság, amely végre nem a lobby érdekek alapján, hanem összemérhető kritériumrendszer alapján dönt. Szóval ez egy rendesen végiggondolt projekt volt arról, hogy milyen mutatókban várják a fejlődést, hogy ehhez mi van hozzárendelve forrásban, és akkor minden intézménynél hasonló kritériumrendszer lett volna, amelyeket összehasonlíthat az ember. De mindebből nem lett semmi. Az intézményfejlesztési pályázatok megérkeztek, majd nem történt velük semmi. Ott állnak, porosodnak, kiértékeletlenül. Bizonyos projektumok elindultak, például a szegedi könyvtár fejlesztése, de ezek inkább az inerciájuknál fogva működtek, mások meg nem igazán meggondolt fejlesztések voltak. Tehát pl. Szegeden lesz könyvtár, igaz, csak nem lesz benne könyv, mert azt már az egyetemnek kellene odatennie. Jelenleg azonban a finanszírozás olyan, hogy karokat finanszírozunk, és a kari költségvetésből a karok nem hajlandóak a könyvtáraknak pénzt adni. Ennek következtében ott állnak a könyvtárak, ahol a diákoknak tanulniuk kellene, és nincs bennük könyv.

E.: Mit gondol a hallgatói létszámnövekedésről?

G. Gy.: Ezt teljesen normális dolognak tartom, sőt szükségesnek. A probléma az, hogy nem lehet a tyúkok számát növelni, ha az ólat nem növelem. Tehát az ól befogadóképességét növelnem kell, mert ha kint maradnak a tyúkok éjszakára, akkor elviszi őket a róka. Valahogy össze kell hozni a dolgokat. Az átgondolatlanság súlyos problémája a létszámnövekedésnek. Jelesül az, hogy teljesen más dolog a 8–10 százalékos elitet oktatni, és egészen más dolog egy korosztály 45–50 százalékát oktatni. Egyszerűen a tehetségek eloszlásának van egy haranggörbéje, és teljesen más átlagot kapok, ha a szélső érték közelében vágom le, mint ha a felénél húzom meg a vonalat. Ez azt jelenti, hogy teljen más tanítási rendszert kéne alkalmazni akkor, amikor sok átlagos képességű diákom van, mint amikor kevés nagyon tehetséges diákom. Tehát akkor ki kell dolgozni azt, hogy hogyan kell tanítani. Nálunk pedig mindössze pár éve kerültek egyáltalán szóba a felsőoktatásban résztvevő tanárok pedagógiai készségei. Ez eddig anatómia volt. Volt a professzor, aki mindent tud, jöjjön be a diák, aki ugyebár mindent akar tudni, ő ugye motivált, és rendelkezik a megfelelő képességekkel. Hogyha a professzor beszédhibás és monomániás és autista, akkor is át fogja tőle venni a tudást. De ha már bent ül hatvan diák, és a professzor motyog érthetetlenül és rendezetlenül, és sillabusz meg handout nélkül, akkor ez már nem megy. Ez az egyik. A másik az infrastruktúra. Nincs elegendő könyvtár, nincs hely, ahova le tudjuk ültetni a diákokat, nem működik a könyvtári kiszolgálás, a tájékoztatás arról, hogy milyen könyvek vannak, meg a nyitva tartás. Tehát a hallgatók infrastrukturális kiszolgálása, és a felsőoktatás tartalmi változtatása nem tartott lépést a létszámnövekedéssel. És nem is nagyon látszik, hogy ezzel az irányítás szembesülne, tehát hogy át lenne gondolva, hogy ez milyen változtatásokat kíván. Aztán meg az unalomig ismert téma, hogy miért kell mindenkit végighajszolni az elitképzéshez, annak is a német változatához kitalált öt éven. Ha viszont ki lehet lépni korábban, akkor a kurrikulumokat megint csak át kell alakítanunk.

E.: A tanárok biztosan szembesülnek ezzel a létszámnövekedéssel.

G. Gy.: Persze, a személyes tapasztalat szintjén hogy ne szembesülnének, de nem történik érdemi változás. Vagyis a reakció zsigeri válaszokban merül ki, és nem intézményesül. És azal sincs igazán szembenézve, hogy ugye ennek egy része már elmúlt. Persze, felhalmozódik egy személyes tapasztalattömeg, aztán ez valahogy kiverekszi magának az intézményesülést, és meg fog változtatni dolgokat. Csak miután rendkívül rugalmatlan és lassú a folyamat, amire kiverekszik magának, az elkészik, s amikorra érvénybe lép, feltehetőleg megint kifut alóla a valóság. Magyarul ez az óriási létszámnövekedés biztosan nem fog folytatódni, sőt, csökkenni fog. A szűk bejutás és a demográfiai hullám egy asszuáni gátat teremtett, azaz a hosszú ideig tartó elitképzés kiszorított a felsőoktatásból nagy csoportokat, és ezek most beáramlanak és megszereznek ilyen-olyan képzettségeket. De ez le fog futni.

E.: Az nem fog lefutni, hogy az érettségizettek 40 százaléka továbbra is diplomát akar szerezni.

G. Gy.: Az nem, a százalék nem fog lefutni, de az abszolút számok le fognak futni. Idén az első elemibe beiratkozottak száma 105 ezer körül van, és ez már nagyjából megegyezik a felsőoktatás első évébe beiratkozottak számával. Olyan nincs, hogy 100 százalék megy a felsőoktatásba. Ha maradunk ennél a 40, vagy 50 százaléknál akkor 10–12 év múlva hihetetlen létszámcsökkenés várható. Ha az intézményfejlesztési reakciók nem indulnak be, és ez alatt nemcsak infrastruktúra fejlesztést értek, hanem mindenféle távlati fejlesztést, akkor nagy baj lesz. Ha a tartályhajót ma elkezdem kormányozni, akkor holnapután kezd el fordulni. Ez egy óriási tehetetlenségű rendszer. Tehát már most el kellene kezdeni gondolkodni azon, hogy mit fogunk csinálni 12 év múlva. A stratégiai gondolkodásra az intézményeknek pillanatnyilag semmilyen kapacitása nincsen, és érdekük sincs. Miért nincs érdekük? Mert folyó

költségvetésből kapják a pénzt. Tehát azt mondják, majd az állam megoldja. És miután az infrastruktúra is az államé, hát majd a tulajdonos gondoskodik róla. Ez azt jelenti, hogy a felsőoktatásban lényegében semmilyen intézményes érdek nem jelenik meg, ami arra késztetné az intézményeket, hogy előregondolva reagáljanak a változó helyzetre. És akkor eljutottunk oda is, hogy miért ilyen hihetetlenül merev a felsőoktatási rendszer. Mert semmilyen iniciativa nincs benne arra, hogy változzon. Miért változzon? Hát érdekem nekem ez a változás? Nem érdekem. Tehát nem jelennek meg a döntések a megfelelő szinteken.

Szerintem az normális dolog, hogy többen akarnak a felsőoktatásba bejutni, ezt az igényt a felsőoktatásnak ki kell szolgálnia. Amit persze szintén ideje volna leszögezni, hogy megváltozott a felsőoktatás filozófiája. A humboldtíánus rendszer, ami arról szól, hogy a nemzeti tudományban tevékenykedő tudós közösségek kiállítják a számlát, az állam meg kifizeti, és azon túl ne üsse bele az orrát abba, amit mi csinálunk, ez az elitnek a képzésére vonatkozik. Amikor azt mondjuk, hogy angolszász rendszer, akkor sokkal mélyebb dologról beszélünk. Nem egyszerűen angolszász, hanem amerikai típusú egyetem felfogásról, ami azt mondja, hogy az egyetem kiszolgálja a környező társadalmat. Mindenféleképpen, elittel is, de egyszerűen azzal, hogy képzi és javítja, társadalmasítja a tudást. Nemcsak reprodukálja és fejleszti a tudást, hanem társadalmasítja is. Ez egy sokkal demokratikusabb elképzelés, mint az arisztokratikus elítéképítés, a humboldtíánus rendszer, amelyet persze én számos aspektusáért személyesen preferálnék.

E.: Persze továbbra is fontos, hogy milyen szinten határozza meg egy felsőoktatási intézmény a belépési követelményeit.

G. Gy.: Az már a tartalmi részre vonatkozik. Először is az egyes intézményeknek ideje volna profilt kialakítani. Mert eddig voltak ilyen hagyományok, hogy bizonyos területeken az ELTE a legjobb. Hát aztán ez egyes területeken így maradt, bizonyos területeken meg változott. Például a mérnökfizikus képzés állítólag a Műszakin jobb. Nem azért, mert a személyi feltételek jobbak, mint a TTK-n, hanem mert megváltozott ennek a beágyazottsága, az ipari közelsége. Például jogban nem azért nem jó az ELTE, mert a tanárok nem lennének rá alkalmasak, hanem mert annyi kft-jük van, hogy nem tanítják a diákokat. A Miskolci Egyetemen például többet foglalkoznak a diákokkal, ennek következtében a diákok között az a hír járja, hogy jobb az oktatás Miskolcon, mint az ELTE-n. Erre ilyenkor mindenki felhőrdül, hogy XY professzorral azt mondom, hogy nem ért a szakmájához. Hogy a fenébe ne értene? Nagyon is ért. Csak üzemelteti az XY és Társa ügyvédi irodát, miközben tanulhatna is. Egy nyugati egyetemen pl. elképzelhetetlen lenne, hogy az adófizetők vagy a diákok pénzén finanszírozott felsőoktatási struktúra gombamód termelje ki magából a kft-eket és egyéb vállalkozásokat.

E.: Ez azért van mert nagyon alacsonyok a fizetések, nem?

G. Gy.: Persze, eredetileg igen. De azért most már egy professzori fizetés 360 ezer forint körül van bruttóban, ami persze még mindig kevés egy nagyvállalati vezető fizetéséhez képest, de azért most már az EU-ban legalacsonyabbnak számító görög alsó szintet kezdjük befogni. 360 ezer forintból nem hal éhen az ember – igaz, messze nem is élhet úgy, mint a mintának tekintett nyugati kolléga. Közben persze az elvárás az lenne, hogy még jobbak is legyünk, mint ők, már a nemzeti büszkeség okán is. Na ez a kettő nem nagyon egyeztethető össze, gondolom. Aztán ugye van, aki egy-két helyen még eladja a nevét, mint akkreditációs fedezetet. Mert ugye ha egy egyetem doktori programja azon múlik, hogy van-e elég minősített oktatója, akkor néhányan itt is, ott is felveszik a fizetést. Számos olyan professzor van Magyarországon, aki ebből a 360 ezer forintból nem egyet vesz fel, hanem sokat. Valakiről azt hallottam, hogy öt darab professzori állása van. De személyesen is ismerek

olyat, akinek kettő van. Azt gondolom, hogy itt valami nagyon nem stimmel. Biztos, hogy egy nyugati kolléga esetében nem engedi az egyetem, hogy részt vegyen valamilyen másik cégben, mert őt azért fizeti, hogy a munkaidejét a munkájával töltsse. Más kérdés, hogy ezt a megkötését fizetéssel ellentételezi.

E.: Ha Magyarországon valaki professzor, akkor annak semmilyen időbeli kötelezettsége nincsen?

G. Gy.: Dehogynem, ezek az állások 40 órás teljes állások, csak a közalkalmazotti jogállásról szóló törvény ezt nem szabályozza. Következésképpen neki lehet 4–5 teljes állása is.

E.: De elvileg az szabályozva van, hogy neki 40 órát az intézményben kell tölteni.

G. Gy.: Én lennék az első, aki lázadoznék az ellen, hogy blokkoljak be az ELTE-re reggel és jöjjen ki délután. Mert hát akkor mit tanítok? Hozzák be a Széchenyi Könyvtárat az épületbe, vagy inkább az Egyetemi Könyvtárat, és akkor rendben van. De szükségem van a felkészülésre, és az nem az egyetem falai között történik.

E.: Miben látja a jelenlegi rendszer legsúlyosabb gondjait?

G. Gy.: A jelenlegi rendszerrel nagyon sok baj van. Az egyik az, hogy nem készült fel a megváltozott feladataira, és ezért egy csomó szerepzavar és szervezési zavar található benne. A szabályozási környezet sem felel meg ennek az új feladatnak. A finanszírozás végképp nem, egyrészt azért, mert a rendszer maga alulfinanszírozott, másrészt azért, mert van egy óriási amortizációs deficitje. Elvileg az épületek amortizálódása egy fenntartási normatíva című fejezetben kezelendő terület, az elvileg létezik, csak gyakorlatilag nincs benne pénz. Egy épületre általában 2 százalékos rátával szoktak számolni, és ez nincs benne pillanatnyilag a felsőoktatási költségvetésben. Török Imre, a Műegyetem gazdasági főigazgatója azt mondja, hogy a 60-as években épült modern épületek és a századfordulón épült régi épületek nagyjából egyszerre fognak összedőlni.

Aztán itt van ugye a külső feltételek megváltozása, az Európai Unió csatlakozása, ezáltal az európai felsőoktatási térségbe való betagozódás feladata, aminek az elve is új. A 60-as években ebből nem lett volna semmi probléma, mert a németeknél például volt egy duális rendszer, tulajdonképpen ezt követte a magyar, főiskolai és egyetemi struktúra. Akkor úgy nagyjából illeszkedett a magyar rendszer az európaihoz. Jelenleg az európai helyzet is változóban van. Az Európai Felsőoktatási Térség szervezési elveit a Bolognai Nyilatkozat tartalmazza. Egyébként azért kell változtatni, mert ők is észrevették, amit mi is észre kellene állnia úgy, hogy minden szakaszt el lehessen hagyni értékelhető diplomával. Ez egy csomó mindenre megoldást hoz, de új problémákat is felvet. Akik az elítélésért sírnak, azok nem veszik észre, hogy ez a folyamat nekik akar segíteni, mert akkor nem kell mindenkit végighajszolni a 110-es gáton, hanem futhatnak 30 métert síkon. Majd utána jönnek a nehezebb mesterfokozatok. Tehát át kellene alakítani tartalmilag is a felsőoktatást. A tanárok hozzáállásának megváltoztatása, az óraszervezés, a kredit-rendszer átalakítása lehetetlen mennyiségű feladatot jelent. Mászt kellene követelni az első három évben, fel kellene darabolni a tananyagot, hogy melyik tárgyat mikor kell tanulni. A főiskolai rendszernek át kell állnia arra, hogy az alapképzés, az egy általános képzés. Másik kérdés, hogy úgy kell megszerkeszteni a dolgot, hogy legyen bizonyos értékelhető végzettséggel való kilépésre lehetőség. Tehát irányozza be, hogy hol lehet rátanulni, hogy hogyan kell ezt összekötni a képzettségekkel. A lényeg az, hogy az alapképzésnek bizonyos készségeket kell kialakítani, például tanulási képességet, kommunikációs képességet, nyelvi képességet, és az önálló tanulást kell fejleszteni. Tehát az úgymond gyakorlati orientációjú főiskolának nem egysze-

rűen a névtáblát kell kicserélnie, hogy őt ezentúl másképp fogják hívni, hanem teljesen át kell alakítania a belső szervezeti rendszerét.

E.: Mit szólnak a magyar intézmények ehhez az átalakuláshoz?

G. Gy.: Jelenleg arról folyik a vita a magyar felsőoktatásban, hogy a bolognai folyamat pártitigris-e vagy sem. Na most én nem értem ezt a vitát. Hát nem tetszettek külföldön járni? Sok mindent mondanak az emberek, ott is. Vannak rektorok, akik régi, öreg professzorok, és baromira utálják ezt az egészet, zsigerből, merthogy amerikai. De hát ez el van döntve, ez nem kérdés. Persze hogy beszélnek mindenfélét, aztán leülnek az íróasztalhoz, és csinálják azt, amit kell. Ez el van határozva, tehát itt nincs más út. A franciák is, akik a leglassabban változnak, és a legmaradibb felsőoktatásuk van Európában, persze nekünk legyen mondván, még ők is változtatni fognak. Jellemző módon már nagy vita folyik arról, hogy hogyan kell a mesterfokozatot franciául helyesen írni. De a francia bürokrácia nagyon működik. Ha ők egyszer eldöntötték, hogy ezt meg fogják csinálni, akkor most még lehet, hogy veszekednek, meg egymás haját húzzák, de percekben belül ők is át fognak állni. A németek is utálják, de megcsinálják. A hollandok már megcsinálták, a balti államok már megcsinálták, a csehek is, mindenki csinálja. Sok vacakolás van, meg jó kis európai módon tesze-tosza izé, de az nem kérdés, hogy a bolognai folyamat meglesz. Most volt kint Magyar Bálint Berlinben, és amikor hazajött, már Ferihegyen nyilatkozott, hogy 2005-ben meg kell csinálni „Bolognát”. Két évünk van rá. Nem értem a kollegákat, hogy „ó, az úgyse megy, nem lehet mérnököket képezni három év alatt”. Nem azon kellene már rég gondolkodni, hogy lehet-e zöldre festeni az eget, hanem, hogy hol kezdjük.

E.: Mi a lényege a mostani magyar fejlesztési koncepciónak?

G. Gy.: A reformnak az én értelmezésemben az a célja, hogy a szabályozással egy tisztább viszonyrendszert kell teremteni. Minden törvényhozás mögött van egy koncepció-rendszer arról, hogy miért csinálja a törvényhozást. A magyar törvényi környezet a felsőoktatási intézményeknek azt az integrált, gigantikus méretét, ami jelenleg létrejött nem tudja kezelni. Gondolja meg, hogy a SOTE-nak az éves költségvetése 45 milliárd forint.

E.: Nem régen integrálták ezeket az intézményeket.

G. Gy.: Persze, persze, csak ellentmondásos a helyzet, ha építék egy 200 tonnás tankot, de a hídjaik csak 70 tonnát képesek elbírní.

E.: Az integráció része volt a világbanki fejlesztésnek.

G. Gy.: Biztos ismeri azt a viccet, hogy „Mi az: égis ér, és berreg? Égis érő berregő. És mi az: égis ér, és nem berreg? Ugyanez Magyarországon.” Na most a világbanki projektnek a szakértői azt mondták, hogy az integráció nem cél, hanem eszköz. Ahhoz való eszköz, hogy olyan méretű intézmények jöjjenek létre, amelyek el tudják viselni azt, hogy bizonyos képzéseket leállítanak, és át tudnak csoportosítani erőket egy másik oldalra. Mert vegyük például az óvónőképzőt, ami csak óvónőket képez. Leesik a gyereklétszám valami miatt, nem lesz igény óvónőre, abban a pillanatban bezárhatja kapuit az óvónőképző, mert nincs olyan alternatív stratégia, amit az intézmény követni tudna. De ha van nekünk egy nagy integrált intézményünk, akkor az azt mondja, hogy az óvónőképző alrészlegemet bezárom, és a tanári kart ilyen-olyan-amolyan formában áttevelem egy másik feladatra. Ha ott kiesik a fejkvóta a hallgatói létszám csökkenése miatt, tudom pótolni azzal, hogy most a hallgatók informatikát fognak tanulni, óvónőképzés helyett. És akkor az intézmény stabilitása nem kerül veszélybe, vagy nem annyira kerül veszélybe, mint egy monolit, kisebb, specializálódott intézmény.

Na most ez intézményről intézményre változik. Mert itt volt például a Pénzügyi és Számviteli Főiskola, amit az én megítélésem szerint tök fölösleges volt integrálni, mert pénz-

ügyre és számvitelre már a suméroknál is szükség volt, és mindig is szükség lesz. Tehát az tökéletesen megvan önmagában, ahhoz nem kell hozzányúlni. Tehát ezt intézményenként kell megnézni, és ezért annak idején a világbanki reform koncepciója arról szólt, hogy a társulások illetve az integrációk önkéntesen jöjjenek létre. Tehát fedezzék fel az intézmények maguk, hogy kell-e, és ha igen, kivel jó nekik integrálódniuk. Ehhez 1998 után a Fidesz kormánynak nem volt türelme, és azt mondta, hogy hatalmi szóval dönt. Természetesen a lobby érdekek ott is érvényesültek, mert Chikán Attilának hívták a gazdasági minisztert, aki egy kormányülésen azt mondta, hogy márpedig a Közgázt nem integráljuk, bumm. Nem is integrálódott, és aztán problémájuk is van belőle. Tehát abban a pillanatban, amikor központi döntést hozok, elismerem vagy bekódolom a lobby erők érvényesülését, mert a politikában szükségképpen megjelennek a lobby erők. Ahelyett, hogy rábíznám az intézményekre, hogy szépen maguk találják ki, hogy mi jó nekik. Van egy határidő, és addig tessék kitalálni, hogy mit tetszik csinálni, vagy ha nem tetszik csinálni semmit, akkor nem tetszik pénzt kapni a fejlesztésre. Tehát a méz rajta lett volna a spárgán, de ez egy finomabb és lassúbb folyamat lett volna.

Ehelyett létrejöttek ezek a mamut intézmények, amelyeknek gigantikus költségvetésük van. Például a Debreceni Egyetem jelenleg észak-kelet Magyarország egyik legnagyobb vállalata, harminc valahány milliárd forint az éves költségvetése. Na most ezek a monstre gazdasági intézmények működtetnek tangazdaságot, inkubátorházat, isten haragját, és gazdaságilag megoldatlan az irányításuk. Úgy értem, hogy persze van ennek egy kialakult módja, csak ez nem ilyen intézményekre, nem ekkora méretű költségvetéseknek az irányítására van méretezve. Magyarul arról van szó, és ez lenne a reform lényege, hogy az intézményi változtatás ezért nagyon fontos, mert le kell telepíteni a döntéshozás felelősségét magára az intézményre. Erre szolgálna az, hogy a fenntartó, ami jelenleg az állam, illetve a minisztérium, ezt, ha tetszik decentralizálja, és odatelepít egy fenntartót a Debreceni Egyetem mellé, amit úgy hívnának, hogy Debreceni Egyetem Kht. És akkor van egy fenntartója az intézménynek. Nagyon fontos, hogy nem az egyetemből lesz kht, hanem az egyetemnek lesz egy fenntartó kht-ja, egy közhasznú társaság, ami nem profit orientált gazdasági társaság, amelynek az a célja, hogy a gazdasági tevékenységet, az intézmény fenntartását irányítsa.

A nyugati egyetemeken mindenütt van saját pénzügyi alap kezelő, mert vannak szabad pénzeszközök. Ott ahol 30–40–50 milliárd forint mozog, ott mindig vannak szabad pénzeszközök. Pillanatnyilag a gazdasági főigazgató dönt arról, hogy ezt hova fekteteti be. És látjuk például az állami autópálya építő vállalatnál, hogy érdekes köröket futhatnak be ezek a pénzcsekék két-három hetes intervallumok alatt. Hála istennek a magyar egyetemek gazdasági főigazgatói tisztességes emberek, de nem nagyon van beépítve ellenőrzés ebbe a rendszerbe. Jó, valamennyi persze hogy benne van, csak nem működik. Tehát papíron benne van, de a minisztériumnak a pénzügyi főosztálya nem tudja kontrollálni a folyamatokat. És most nem a lopásra gondolok, hanem például a beruházások megtérülési hatékonyságára. Soha nem elemeznek semmit utólag. Tényleg megérte? Tényleg, azt kellett építeni, úgy kellett csinálni? Tehát nincs feedback, nincs visszacsatolás, ez nincs beépítve a rendszerbe, a tapasztalat nem intézményesül. Papíron létezik egy ellenőrzési főosztály, de az lényegében csak számlákat ellenőriz, számszaki ellenőrzést végez, tehát a költségvetési rovatoknak az ellentételezését nézi meg. De a tartalmát senki nem nézi. És nem azért mert buták, hanem azért, mert nincs rá kapacitásuk, nem erre vannak kitalálva.

E.: És ha létrejönnének ezek a kht-k?

G. Gy.: Ezek egy-egy intézmény fenntartására szakosodnak. Tehát a Debreceni Egyetem Kht, úgy fog működni, mint egy gazdasági vállalat igazgatótanácsa, aminek az a feladat,

hogy a vállalatnak a stratégiai irányítását lássa el. Az igazgatótanács alkalmaz egy vezérigazgatót, és a vezérigazgató az, aki magáért az intézményért felel. Jelenleg a vezérigazgató a rektor. Természetesen a vezérigazgatót funkcionális értelemben használom, hívhatjuk bárminek, Amerikában általában elnöknek hívják, Európában rektornak. De a lényeg az, hogy milyen jogosítványai vannak. Tehát ő az egyszemélyi felelős, ő a munkáltató, és nem választott, hanem kinevezett vezető.

E.: Ki nevezi ki?

G. Gy.: Az igazgatótanács.

E.: És az igazgatótanácsot?

G. Gy.: Az igazgatótanácsot a tulajdonos, a kht tulajdonosa. Erre többféle menetrend lehetséges, ezt kinevezheti csak az állam, tehát ugyanúgy, ahogy az ÁPV Rt kinevezi az állami tulajdonú vállalatok igazgatótanácsát. De ez adott esetben nem tanácsos, mert ezzel túlságosan kiszolgáltatnák a politikának. Az lenne jó, ha nem a politikának, hanem a társadalomnak lenne inkább átadva ez a dolog. Tehát az önkormányzatok képviselői, nagyvállalatok képviselői, mint felhasználók lennének benne, valamint különböző nagytekintélyű társadalmi szervezetek képviselői, és természetesen a kormány képviselői is. Egy dolog nagyon fontos, hogy az egyetem nincs benne, tehát az oktató, aki az egyetemnek az alkalmazottja, ebből kimarad. Ez kicsit nehéz váltás a korporatív egyetem felfogáshoz képest, amely szerint az egyetem egy tudós testület. Igen, ez egy működőképes modell volt valaha, de mostanában már nem az. Mert a tanári kar olyan nagy, hogy nagyon nehéz céhnek tekinteni egy mondjuk több ezer főt számláló tanári kart. Az már nem céh, abban már ezerféle, különböző minőségű tanár van. Van aki nem is tanít, hanem kutat, szóval teljesen mások az érdekeik. Annak ellenére, hogy az egyetem intézményének a küldetése, az azonosságtudata teljesen más értékek köré szerveződik, mint a Burger King-é, a működtetését nem lehet másképp elképzelni, mint a Burger King-ét. Ez nagyon durván hangzik, de nem az. A Harvard is így működik, és azért az elég nagy presztízsű akadémiai hely. Tehát az igazgatótanács nem foglalkozna azzal, hogy napi igényeket szolgáljon ki, de valakinek a stratégiát figyelni kell, és navigálni kell az intézményt, mint egy nagyvállalatot. A Harvard igazgatótanácsának tagjai diákot, osztálytermet alkalmasint már sohasem látnak. Mégis tudják, hogy mit csinálnak, mint a példa mutatja.

E.: Mi biztosítja azt, hogy ne legyenek gazdasági visszaélések?

G. Gy.: Az igazgatótanács sok emberből áll. Hogyha azoknak az embereknek nem azonos érdekeik vannak – ezért fontos, hogy több irányból jöjjenek –, akkor nagyon nehéz a törvénytelség konszenzusát létrehozni. Ilyen helyekre egyébként sem olyan embereket szoktak beküldeni, akik zizegő jogging ruhában lábon akarják megvenni a részecskegyorsítót. Tehát a kiválasztási folyamat több irányból jön, nem olyan emberek kerülnek be, és az állam képviselői is benne vannak. Én is voltam igazgatótanácsi tag, és azt kell mondanom, hogyha az ember bekerül egy ilyen helyre, akkor elkerülhetetlenül, öt percen belül azonosul az üggyel. Ha egy piaci cégbe kerül be, akkor annak a feladatrendszerével azonosul, és ha egy egyetem igazgatótanácsának a tagja, akkor azzal azonosul, tehát ez kicsit más típusú viselkedés. Én ezt nem látom kockázatosnak. Ha megnézzük, hogy a világban a gazdasági visszaélések hány százalékat követik el egyetemek, akkor ez elenyésző. Annak számos technikája van, hogy az állami vagyont hogyan lehet biztosítani, akár például aranyrészvény formájában.

E.: És akkor ez a tartalmi dolgokra is garancia lenne, tehát a minőségre is?

G. Gy.: Ez egy bonyolult dolog. Ugyanis arról van szó, hogy a szükséges feltételek és az elégséges feltételek között különbség van. Tehát az, hogy racionalizáljuk, tisztába tegyük az intézményeknek a gazdasági felépítését és a törvényi környezetet, ezek szükséges feltételek és

nem elégséges feltételek. De a szükséges feltétel nélkül nem megy a dolog. Tehát ezt meg kell csinálni. Az, hogy tartalmilag hogyan fog változni ezután, az egyszerűen a dolog működéséből fakad.

E.: Tehát akkor ezek a szükséges feltételek, de kell még más is.

G. Gy.: Így van. Na most a minőséggel kapcsolatban van itt ez az áldatlan vita a magyar tudósképzés óriási hagyományairól. A magyar focinak is nagy hagyományai vannak, és most mégis hol tartunk. Tehát nem az a kérdés, hogy mik voltunk, hanem hogy mik vagyunk. És a jelenlegi helyzet sajnos nem sok optimizmusra ad okot. Mindenekelőtt azért, mert vegyük például az oktatói korfát. Én is 46 éves vagyok. A korfa fölfelé bővül, ahelyett, hogy fölfelé szűkülne. Feje tetejére állt a rendszer. Ez azt jelenti, hogy a fiatalok között elképesztő a pályaelhagyás, és nemcsak a külföldi agyelszívás, hanem a belső agyelszívás is az üzleti és egyéb szférába. A tehetséges fiatal ember itt azt látja, hogy, jó most speciel a falak nem mállanak, de a bútorok igen, és ha megnézi az ember ennek a számítógépnek az életkorát, akkor az is lehangoló. Ez egy dinamikus húzóágazat? Nincs papír a másolóban, még ha vehetnénk, mert volna pénzünk, akkor is lenyeli az egyetem. Ha májusban aláírjuk a szerződést az OTKA pályázatról, akkor október végén látunk belőle valami pénzt. Ez így számára nem elég vonzó.

E.: Még mindig nem látom, hogy a gazdasági önállósítás hogyan változtathat ezen.

G. Gy.: Nem szükségszerű ez a dolog, hanem csak a lehetőségét teremti meg a változásnak. Mindenekelőtt azt, hogy az intézmények vezetői máshogy gondolkodnak. Pálkinkás professzor úgy fogalmazott, hogy ezek „menedzser rektorok” lesznek. Én már láttam olyan akadémikus rektort, aki egy szalmaszálat nem tudott keresztbe tenni, az isten áldja meg. Nagyszerű tudós volt, de lövése nem volt ahhoz, hogy hogyan kell egy ilyen mega intézményt vezetni. Tipródott szegény. Hát meg lett választva, mert kopasz volt már, meg nagyon nagy tudós volt, de semmit nem tudott arról, hogy hogyan kell intézményi döntéseket hozni. Pedig vannak erre alkalmas emberek. Hogyha az ember megváltoztatja a biotópot, akkor megváltoznak az élőlények. Ha Magyarország felmelegszik, akkor megjelennek a kabócák. Senki nem hozta be a kabócat ide, hanem jött. Valami változik az éghajlatban, és változnak a szereplők. Van megfelelő számú ember, én is ismerek ilyen, aki tudja, hogy miről szól egy egyetem, hogyan kell ezt csinálni, és van elég tapasztalata. A vezető az intézmény kulcsa. Jó, ez az átalakulás egy nagyon bonyolult játszma, mert például ami a közalkalmazotti jogállást illeti, szerzett jogokat nem lehet elvenni, tehát akinek eddig volt egy közalkalmazotti állása, az nem kerülhet rosszabb helyzetbe, mint amilyenben eddig volt. Ez nyilván azt jelenti, hogy ez csak felmenő rendszerben változhat. De akit újonnan felvesznek, azt már kollektív szerződés alapján foglalkoztathatják. Egyébként én nem aggódnék a fizetések miatt sem, mert az amerikai egyetemek jobban fizetnek egy kicsit, mint a magyar egyetemek. Nem igazán értem, hogy az ember közalkalmazott akar maradni, és közben állandóan vágyakozva pislog a szomszéd rétére, hogy ott miért jobb a fizetés, ahol nem közalkalmazottak vannak.

Az, hogy az intézményeknek egyszemélyes professzionális vezetése van valamilyen fenntartó irányítása alatt, az persze nem csodaszer. De mindenképpen egy határozott lépés abba az irányba, hogy helyi döntések tudjanak születni. Mert különben az a probléma, hogy itt vannak az intézmények lent, és ott van a minisztérium fent, és minden döntés ott születik. Túl messze van, és ellentétes érdekek jelennek meg egy helyen, a felsőoktatási főosztályvezető kezében. Aki, nem azért alkalmatlan, mert ő nem jó erre, hanem mert egy ember nagyon nehezen tud 18 darab állami intézménnyel egyenként azonosulni, és például egymással versenyezni. Nem megy, túl nagy, túl sok költségvetési forrás összpontosul egy kézben, még akkor is, ha indirekt módon beleszólnak mások is, stratégiailag akkor is az ő kezében van.

Két opció van, ugye, mert az önkéntesség elve fontos elem. Az intézményeknek fel van ajánlva az a lehetőség, hogy maradhatnak állami intézmények, vagy átmehetnek egy állami, illetve vegyes tulajdonú kht fenntartása alá. Én mindenképpen határozott kht párti vagyok. Azt is látni kell, hogy az a pillanat, amikor jelentős, a rendszerhez képest külső erőforrások bevonásával finanszírozni lehetett volna az átalakulás költségeit, el lett puskázva. Az lett volna a világbanki hitel. Ha a kormány úgy dönt, hogy ezt a rendszer maga akarja fejleszteni, akkor ő maga kell, hogy beletegye a pénzt. Most viszont megint kiderült, de nagy meglepetés, hogy sajnos nincs pénz. Jelentősen romlott a felsőoktatás költségvetési pozíciója. Egyszerűen nincs forrás, de 2000-ben még volt.

E.: Nem motiváció a kht-vé alakulásra, hogy így külső forrásokat is be tudnak vonni?

G. Gy.: Ez valóban egy motívum. De például vannak intézmények, például az ELTE, amelyek „természetes állapotukban” nem igazán vonzóak. Nem tudom, hogy ki lenne hajlandó jelenleg az ELTE-vel bármiféle együttműködésre. Ennek megváltoztatása nem lehetetlen, de nagyon aktívnak kell lenni, fel kell ajánlani dolgokat. Az nem lehet, hogy rozzant bájaimat meglibegtetem, és azt mondom, hogy tessék engem szeretni. Hanem ki kell találni a vonzó együttműködési formákat. De az biztos, hogy a nehézségek ellenére is, a hosszú távú eredmények érdekében ezt a lépést meg kellene tenni.

E.: A kormányzatnak vagy az intézményeknek?

G. Gy.: Először a kormányzatnak. Mindenekelőtt azért, mert így egy kettős finanszírozású rendszert hoznánk létre. Mert ott maradnak az állami intézmények, és ne felejtjük el, hogy mindenki gondolkodik. Tehát ha egy intézmény át akarna alakulni, és javasolná, hogy az ő fenntartójának hozzanak létre egy kht-t, akkor konszolidálni kellene a könyvelését. Ehhez tudni kell, hogy óriási belső adóssága van az egyetemeknek, ami abban a formában jelenik meg ugye, hogy nem kapjuk meg az OTKA pénzt. Miért? Megjön az, csak az egyetem használja, kifizeti belőle a villanyszámlát. Na most ha ez az átalakulás megtörténne, akkor valakinek ezt a hiányzó pénzt be kellene oda tenni. Mert az átalakulásnál konszolidálni kell a belső adósságot, adóssággal nem lehet átalakulni. Tehát abban a pillanatban hirtelen kiugrana egy jelenleg elfedett deficit. Ott tátogatná a száját, hogy tessék engem rendezni.

Ez az egyik, a belső adósság, a másik az amortizációs deficit, amit már említettem. Tehát megkapják az intézmények ezeket az épületeket, és rájuk lesz szólva, hogy a kht a tulajdonos, csináljon valamit. És akkor onnantól kezdve nagyon nehéz lesz azt mondani, hogy ja, az állam nem adott nekünk pénzt, tehát nem csinálunk semmit. Jelenleg én nem látom még azt, hogy egy duális finanszírozási rendszerben, miért lesz nekem jó, hogyha én átalakulok. Biztosan lesz olyan egyetem, amelyik így is azt fogja mondani, hogy átalakul, de attól félek, hogy billeg ez az elképzelés. Ha nincs határidő szabva, és nincs méz kenve a spárgára, hogy megérje az átalakulás, akkor nem fog menni.

E.: Kik ellenzik ezt az elképzelést?

G. Gy.: Ez mindenekelőtt politikai kérdés. Eddig technikáról beszéltünk, és most jön a politika, amihez én nem értek, és nem is akarok érteni, mert amit látok belőle, az elég ijesztő. Az emberek kemény munkával felépítik maguknak azokat a rémképeket, amelyekről nem látják a valóságot. Tehát hihetetlen mennyiségű az előítélet, a tapasztalatlanság és a félelem. Kétségtelen, hogy dekoncentrálódna egy nagy vagyron, de ennek nem kell megtörténnie azonnal, erre különböző technikák vannak. Maradhatna kincstári tulajdonban, kivásárolhatnák teljesítmény-megállapodások függvényében, lehetne egy tranzit időszakot beépíteni, számtalan biztonságot garantáló módszer elképzelhető. Felelősségteljes közigazdászokat kell erről meghallgatni. Arról nem is beszélve, hogy maga a fenntartó is lehetne állami többsé-

gű. Ennek a történetnek ugyanis nem a vagyon a lényege, hanem az, hogy az intézmények hozzák meg a döntéseket.

Az ellenállás forrása tehát nem abból ered, hogy a technika veszélyes, hanem abból, hogy a jelenlegi rendszer nagyon sok embernek kedvez. Minden fennálló rendszer kiszolgálja az éppen hatalmon lévők érdekeit. Van olyan főiskola Magyarországon, amelyik a költségvetésének több mint 50 százalékát termeli meg saját bevételből, sőt jóval több mint 50 százalékát. Ez teljesen oké, de miért nyújt az állam közpénzt egy ilyen intézménynek? Legyen önálló intézmény, és gazdálkodjon, egyébként teljesen semleges, és a pályázati alapokhoz természetesen ő is hozzájuthat. De miért finanszíroz mindent a költségvetés? A jelenleg oda juttatott pénz már eleve mehetne máshová. De természetesen hülye lenne az illető intézmény önként lemondani az állami pénzről. Az ELTE sokkal rosszabbul áll anyagilag, mint az átlag, de van egy csomó kis intézet, amelyik sokkal jobban áll. Ők lényegében már most önállóan meg tudnának élni. De akik ott ülnek, és sikeres, példaadó figurának számítanak, ők se akarnak átalakulni, mert a köldökszínór elvágása bizonyos veszélyeket rejt magába. Aztán ki ugrana be a hideg vízbe, ha a melegben is lubickolhat, sőt, több pénzhez is juthat az átláthatatlan rendszerben?

E.: De hát ők továbbra is kapnák a kvótát.

G. Gy.: A kvótát igen, de egy csomó mindenhez nem jutnának hozzá normatív alapon. Most van egy olyan javaslat, amely a hallgatói létszám finanszírozás mellé még bevezetné az épület-fenntartási normatívát és a kutatási normatívát. Na most ez a kettő jelentős mértékben független a hallgatói létszámtól. A változtatás logikája azt kívánná, hogy ne legyen ilyen, hanem egységesített hallgatói létszámhoz kötött, kredit alapú finanszírozás legyen. Ezt most azért akarja az apparátus bevezetni, mert még mindig a hagyományos módon gondolkodik. Az intézményi tehetetlenség, vagy egyszerűen a szocializációs tehetetlenség, hatalmas erő. Ha létrejönne ez az új rendszer, az azt jelentené, hogy a minisztériumnak abszolút megváltozna a feladatköre. Ennek könnyen belátható következményei vannak. Innentől kezdve a minisztériumnak a feladata a törvényi környezet biztosítása, a pályáztatás, a monitoring, a monitoring alapján stratégia készítés, és onnan vissza a törvényi környezethez. Ez lenne a modern államigazgatás feladata. Innentől kezdve a minisztérium nem tudna kézi vezérléssel működni, mindenbe beleszólni, és ezáltal magának feladatokat kreálni.

E.: Tehát intézményi szinten is van ellenérdekeltség meg minisztériumi szinten is?

G. Gy.: Persze.

E.: Akkor nagy eséllyel egy kompromisszumos megoldás fog születni.

G. Gy.: Erről van szó. Pedig én a költségvetés szempontjából is azt mondanám, hogy mars kifelé, mert a nyakamba fog szakadni ez a hallgatói létszámcsökkenés miatt pillanatokon belül átpolitizálódó helyzet. Én attól félek, hogy nem a duális finanszírozási rendszer nehézségei fogják ezt kezelhetetlenné tenni hanem egyszerűen az, hogy a szféra ilyen erősen kötődik a központi irányításhoz. Itt van ez az istentelen tandíj história is, miközben a hallgatók létszámának a fele már lényegében önköltséges. Ez a politikai woodoo-szertartás, amivel a magyar politikusok a tandíj tabuját körültáncolják, meggyőződésem szerint nem volna megengedhető egy felvilágosult államban.

E.: Az elképzelések szerint a tandíj is intézményi hatáskörbe kerülne?

G. Gy.: Igen. Ez úgy működne, hogy a költségvetés meghatározza, hogy mennyi pénzt szán a felsőoktatásra. Ezt fejezné ki a felsőoktatási utalvány. Ez egy aggregált szám, ami azt jelenti, hogy három-négy fajta utalvány van, kutatófizikus, TTK-s, művész-jelölt, bölcsész, jogász, de emellett is vannak érvek, hogy ezeket egybe érdemes kezelni, és akkor van ennek egy átlaga, és persze szintenként is eltérnek. A sikeres érettségi letételével ezt meg lehet sze-

rezni, és utána ezzel megy a diák a lábával szavazva abba a felsőoktatási intézménybe, amelyik őt fogadni hajlandó. Ez az utalvány nem a tényleges költségeket ismeri el, hanem egy apriori számot ismer el, és azt mondja, hogy én, mint költségvetés ennyit tudok erre szánni. És akkor az intézmény kigondolja, egy csomó szempontot figyelembe véve, hogy az ő képzése drágább vagy olcsóbb ennél. És akkor ehhez képest igazítja azt, hogy ő esetleg tandíjat kér. Ez egy alku folyamat lesz a diák és az intézmény között. Az intézmény azt mondja, hogy én fogadlak téged, de nálam ki kell fizetni, mondjuk egy beiratkozási díjat, az idegen nyelv oktatásért pénzt kell adni, vagy ennyi az alapképzés, és ha extrát akar valaki, az anynyiba kerül. A másik intézmény meg azt mondja, hogy gyere, boldogan fogadlak, ez a pénz mindenre elég, de kétségtelen, hogy az én diplomámnak kisebb a presztízse, mint a másinak. Ez már most is így működik Magyarországon, csak behunyjuk a szemünket, és nem vesszünk tudomást róla.

E.: A szociális ösztöndíj is megoldódik a verseny részeként?

G. Gy.: Én azt mondom, hogy a felsőoktatási intézmények működését le kell választani a mobilitás illetve az esélyegyenlőség illetve a szolidaritás problémájáról. Ez nem azt jelenti, hogy ezt nem kell megjeleníteni, de nem ebben kell megjeleníteni. Tehát öntsünk tiszta vizet a pohárba, nézzük meg, hogy hogyan működik az egyetem, mint intézmény, majd hozzuk létre azt a rendszert, ami elősegíti a mobilitást, igazságosságot, satöbbit, azzal, hogy speciális ösztöndíjakat alapítunk.

E.: Állami ösztöndíjakat?

G. Gy.: Nem szükségképpen, de lehetséges. Egyébként a felsőoktatási utalvány, a vócsér is egyfajta állami ösztöndíj. Aztán ennek is számos technikája van. Lehet olyan, amire már számtalan kísérlet történt egyébként, hogy egy térségnek az önkormányzata telepít ösztöndíjakat, és ezt adókedvezményben lehet részesíteni. Ebbe nem kell a költségvetésnek közvetlenül pénzt beletennie, elég, ha azt mondja, hogy elismeri közhasznú támogatásként, és adókedvezménnyel honorálja, ha valaki áldoz erre. Megint csak azt kell mondanom, hogy ez Amerikában is így működik. Ki van találva a világban, hogy adókedvezmény jár annak, aki felsőoktatási intézményt, például szociális ösztöndíjakkal támogat.

E.: Hogyha nem sikerül átvinni ezt a teljes önállósítási koncepciót, hanem egy duális finanszírozási rendszer jön létre, akkor az is jó lesz valamire?

G. Gy.: Igazából erre nem tudok mit mondani, mert ha őszinte vagyok, az irracionalitás definíció szerint kiszámíthatatlan. Nem tudom megmondani, hogy egy ilyen kormánya vesztett rendszer, ami sodródik, hova jut. Mert ha nincs egy határozott politikai irány, akkor abból sodródás lesz. Azt gondolom, hogy feltehetőleg egy-két intézmény meg fog próbálni átalakulni, de hogy ezek egy ilyen vegyes rendszerben meg tudják-e valósítani azokat az előnyöket, amelyekkel ez járna, azt nem tudom. Ez kicsit olyan, mint Petőfinél a *Kutyák és a farkasok dala*, vagyis hogy a szabadságérzet morális fölénye a vastag cupák ropogatásával összemérhető-e vagy sem. Az állami intézményeknél továbbra is a költségvetés lesz a felelőség, és ezt az intézmények nagyon jól tudják. Tehát miért éri meg nekik kilépni? Nem látom, hogy mi az igazi motiváló erő. A „bolognából” lesz valami, mert abból muszáj, hogy legyen. Az egy másik kérdés, hogy nagyon sok rángatózás és nyögés révén fog megvalósulni.

A probléma az, hogy nincs sok idő, előbb-utóbb meg fog jelenni Magyarországon a külföldi magán felsőoktatás. A külföldi felsőoktatás két formában jelenhet meg Magyarországon, egyrészt fizikailag, másrészt eszmeileg. Tehát azok a magyar doktori hallgatók, akik idegen nyelvet tudnak, pillanatokon belül el fognak menni külföldre, és beszállnak a versenybe. Ezeknek a száma nem világos, nem tudom, hogy a becslések hogy néznek ki. De itt nem a számok az érdekesek, hanem a minőség. Mert hogyha a legjobb 2–300 doktorandusz el-

megy külföldre, az baj. Már pedig el fog menni, mert ha a jelenlegi rendszer marad, vagyis hogyha költségvetési intézmények maradnak, akkor a fizetések is maradnak. Tehát egyrészt jelentkezni fog ez a nagyon erős elszípkázási folyamat. Már én magam is vissza tudtam volna menni Liverpoolba tanítani, de az EU szabályok miatt alulmaradtam a pályázaton, mert egy EU polgárnak mindig prioritása van a nem EU polgárral szemben. De jövő őszől, ha futja a tehetségemből, már mehetek. És mások is mehetnek. Tehát az oktatói kar, a doktoranduszok agyelszívása nagyon meg fog jelenni, és ez a minőségi állomány elszívása lesz. És az is pillanatokon belül jelentkezni fog, hogy az utalványokat, tehát az állami támogatást EU országokba is el lehet vinni, vagyis innentől kezdve a magyar költségvetési pénz egy része külföldön fog hasznosulni. Ha a magyar intézmények nem csinálnak valamit sürgősen, akkor baj lesz, mert csökkenni fog a vonzerejük és a versenyképességük, arra pedig teljesen hiába várnak, hogy a minisztérium, mint valami nagybácsi, kihúzza majd őket a bajból.

(az interjút Havas Eszter készítette)

